

ยุคศิวิไลซ์

หลังจากยุคจารีตประเพณีที่วาทกรรมความงามของผู้หญิงยังคงยึดถือความงามตามอุดมคติของวัฒนธรรมไทยเดิมอยู่ จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประเทศไทยเราเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในวาทกรรมความงามของผู้หญิงในสังคมไทยยุคนั้นด้วย อย่างไรก็ตามก็เนื่องจาก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ยังเป็นยุคเริ่มต้นของการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตก พระองค์มิได้ทำการเปลี่ยนแปลงจารีตเดิมของไทยทั้งหมด แต่พระองค์ได้เลือกรับและเปลี่ยนแปลงเป็นบางส่วนเท่านั้น จึงทำให้เกิดความกำกวมอยู่ระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกกับวัฒนธรรมไทย จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์ทรงเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มที่ด้วยสาเหตุจากลัทธิอาณานิคมในช่วงนั้น ทำให้พระองค์ต้องปรับเปลี่ยนประเทศให้ทันสมัยไม่น้อยหน้าชาวตะวันตกที่เป็นเจ้าอาณานิคม เพื่อให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการตกเป็นประเทศอาณานิคม นี่จึงดูเหมือนเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ส่งผลต่อสังคมไทยในยุคนั้น ซึ่งในทันทันทีผู้ศึกษาจะกล่าวถึงในส่วนที่ส่งผลต่อวาทกรรมความงามของสตรีเท่านั้นและเนื่องจากในยุคศิวิไลซ์นี้กินระยะเวลาค่อนข้างยาวนานคือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2411-2488 ผู้ศึกษาจึงขอแบ่งระยะเวลาของยุคนี้เป็นสามยุคย่อยโดยพิจารณาจากจุดเปลี่ยน turning point ที่ก่อให้เกิดความแตกต่างในแต่ละยุคกันดังนี้

ส่วนที่ 1 ความงามยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์

(พ.ศ. 2411-2475)

ลัทธิศิวิไลซ์กับการเลียนแบบตะวันตก

ประเทศไทยเราถือการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาแต่ดั้งเดิม แม้เราจะไม่ได้มีการแบ่งชนชั้นวรรณะของคนในสังคมอย่างชัดเจนดังเช่นสังคมอินเดีย แต่ความเป็นจริงในสังคมนั้นก็มีการแบ่งแยกชนชั้นกันด้วยสถานะทางเศรษฐกิจหรือชาติกำเนิด ซึ่งในประเด็นของวาทกรรมความงามนั้นดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่าการเปิดรับการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยนั้น มักเริ่มจากกลุ่มคนชั้นสูงที่เป็นคนใกล้ชิดของกษัตริย์ผู้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงก่อน เพราะความเป็นคนใกล้ชิด

จะทำให้เกิดความร่วมมือ และยอมรับได้มากกว่าการเริ่มบังคับใช้กับราษฎรสามัญที่เป็นคนหนุ่ม
 มากเลย ประกอบกับวัฒนธรรมการแต่งกายและทรงผมนั้นเป็นเรื่องใกล้ตัวที่สามารถปรับเปลี่ยน
 ได้ง่ายไม่ยุ่งยาก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้พระองค์ได้มีโอกาสประพาส
 ต่างประเทศทั้งแถบภูมิภาคใกล้เคียงจนถึงประเทศแถบยุโรปอยู่หลายครั้ง หลายหนและผลจาก
 การประพาสต่างประเทศ ทำให้พระองค์ทรงเห็นถึงวัฒนธรรมความงามแบบตะวันตกที่ทันสมัย
 และนำมาปรับใช้กับประเทศไทยเป็นระยะ ๆ ตัวอย่างเช่นครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงเสด็จกลับจากการประพาสชาวและสิงคโปร์ในปี พ.ศ. 2413 ทรงมีดำรัสกับเจ้านาย
 ฝ่ายในในงานบรมราชาภิเษกปี พ.ศ. 2416 ให้เปลี่ยนเครื่องแต่งกายใหม่ คือ จากเดิมที่เคยนุ่งจีบ
 ห่มแพรสไบเฉียงกับตัวเปล่า มาเป็นการนุ่งโจงกระเบนและให้ใส่เสื้อแขนยาวชายเสื้อแค่นั้นเอว
 แล้วจึงห่มแพรสไบเฉียงข้างนอกและให้สวมเกือกบูตกับถุงเท้าหุ้มตลอดน่องด้วย (ดูภาพที่ 20) ซึ่ง
 หากพิจารณาการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายดังกล่าวนี้ จะพบว่าพระองค์ทรงเลือกรับบางสิ่งที่เป็น
 ตะวันตก ได้แก่ เสื้อลูกไม้ฝรั่ง ถุงน่อง รองเท้า ที่ปกปิดร่างกายมากกว่าการห่มสไบ เปลือยเท้าแบบ
 จาริตเดิม ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงสิ่งที่เป็นจาริตเดิมอยู่ ได้แก่ การนุ่งโจงกระเบน การห่มผ้าแพร
 สไบเฉียงทับเสื้อ ผมหัน นั้นแสดงถึงการเลือกปรับเปลี่ยนเพียงบางสิ่งมิใช่ลอกเลียนแบบฝรั่งมาทั้งหมด
 เหมือนภาพวาดของพระสนมในรัชกาลที่ 4 ในภาพที่ 18 ที่ดูน่าขันมากกว่าจะดูทันสมัยแบบตะวันตก

ภาพที่ 20

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 5 ในเครื่องแต่งกายชุด
 เสื้อแขนยาว ห่มแพรสไบเฉียง สวมเกือกบูตกับถุงเท้า ฉาย พ.ศ. 2423

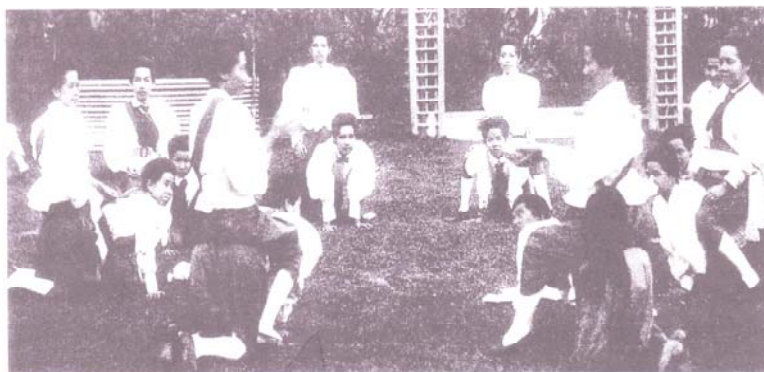

ที่มา: เฝ้าทอง ทองเจือ, การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1, น. 327

และอีกครั้งหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากประพาสยุโรปเมื่อปี พ.ศ. 2440 พระองค์ก็ทรงดำริให้เจ้านายฝ่ายในเปลี่ยนแปลงการแต่งกายจากการห่มผ้าสไบมาเป็นเสื้อลูกไม้แขนพองแบบฝรั่งที่เรียกว่าเสื้อแขนขามูแฮม สวมถุงน่อง สวมรองเท้า สวมสร้อยคอยาว แต่ยังคงนุ่งโจงกระเบนแบบเดิมอยู่ (ดูภาพที่ 21) เป็นต้น

ภาพที่ 21

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถและข้าราชการบริพาร ในชุดเสื้อแขนขามูแฮม
สวมถุงน่อง สวมรองเท้าแบบตะวันตกและผมทรงดอกกระพุ่ม แต่ยังคง
นุ่งโจงกระเบนแบบไทยเดิมอยู่ ฉาย พ.ศ. 2440

ที่มา: เผ่าทอง ทองเจือ, การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1, น. 327

จากภาพเครื่องแต่งกายข้างต้น เราจะพบสภาวะก้ำกึ่งครึ่งไทย-ครึ่งฝรั่งอยู่ในช่วงต้นของสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ นั่นหมายถึงสังคมไทยในช่วงต้นรัชกาลนี้ยังไม่ได้รับเอาวัฒนธรรมการแต่งกายจากตะวันตกมาทั้งสิ้น แต่เลือกรับเอามาเป็นบางอย่างเท่านั้น ซึ่งสภาวะนี้ดูสอดคล้องกับทฤษฎีของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถที่มีบันทึกไว้ว่า

...ความคิดในการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมตะวันตกคือ ทรงปรับปรุงเครื่องพระองค์ให้ค่อย ๆ เปลี่ยนจากแบบโบราณเข้าสู่อารยสมัย โดยมีได้ทรงทั้งความงามตามแบบฉบับของไทยเสียทีเดียว และทรงนำเอาของใหม่เข้ามาผสมผสานของเก่าให้งดงามขึ้นได้เป็นอย่างดี... (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2542, น. 64)

นอกจากนี้เรายังพบการแต่งกายของข้าราชการบริพารกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในภาพนี้ว่าไม่มีความแตกต่างกัน คือ ต่างสวมเสื้อแขนขามูแฮม นุ่งโจงกระเบน ห่มสายสะพาย และสวมถุงน่อง รองเท้าเหมือนกัน นั่นแสดงว่าภายในกลุ่มชนชั้นสูงด้วยกันจะไม่มีมีการแสดงออกถึงความ

แตกต่าง (differential) กันแม้ว่าจะต่างสถานะกันก็ตาม แต่การสร้าง ความแตกต่างนั้นเพื่อแสดง ออกถึงความแตกต่างระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นสามัญเท่านั้น

อย่างไรก็ดี สภาพเครื่องแต่งกายแบบครึ่งไทย-ครึ่งฝรั่งข้างต้นนี้จะปรากฏขณะที่พระองค์ อยู่ในประเทศไทยแต่เมื่อพระองค์ต้องตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการ ประพาสต่างประเทศแล้ว พระองค์จะทรงพระองค์ในแบบตะวันตกครบถ้วนมิใช่ครึ่งไทย-ครึ่งฝรั่ง ดังรูปข้างต้น (ดูภาพที่ 22) ซึ่งหมายถึงว่าเมื่อต้องปรากฏพระองค์ในต่างประเทศพระองค์ต้อง แสดงออกทางการแต่งกายที่เป็นสากล ทันสมัย และเป็นอารยะ มิฉะนั้นพระองค์อาจถูกดูหมิ่นดู แคลนจากชาวต่างชาติเหล่านั้นก็เป็นได้ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าวาทกรรมความงามของสตรีชั้นสูง ในยุคนี้นี้เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรมที่เราเห็นว่าวัฒนธรรมตะวันตกเป็นวัฒนธรรม ที่เหนือกว่าและมีความเป็นสากลที่ได้รับการยอมรับจากประเทศทั่วโลก

ภาพที่ 22

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

ในเครื่องแต่งกายแบบตะวันตก ทรงฉายพร้อมสุสุสุนันแห่งเมืองไซโล

ขณะประพาสเกาะชวาในปี พ.ศ. 2438

ที่มา: เผ่าทอง ทองเจือ, การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม 1, น. 330

นอกเหนือจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้ศึกษา ยังพบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติชนชั้นในวาทกรรมความงามด้านเครื่องแต่งกายของสตรีชั้นสูง ทับซ้อนอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรมอีกด้วย กล่าวคือ ในยุโรปช่วง ค.ศ. 1890-1900 ได้เกิด แฟชั่นที่เรียกว่า Gibson Girl ที่มีเจ้าหญิงอเล็กซานดร้าแห่งประเทศอังกฤษเป็นผู้นำ

แฟชั่นนี้ รูปแบบของแฟชั่น Gibson Girl นี้คือเสื้อตัวในปล่อยชายตัวหลวม จับจีบ ติดโบว์ที่คอเสื้อ สวมเสื้อกั๊กทำด้วยผ้าลูกไม้ประดับด้วยดอกไม้และโบว์ สวมหมวกประดับริบบิ้น ถิ่นร่มหรือถุงมือ สีขาว และเมื่อพิจารณาภาพถ่ายของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเมื่อครั้งเสด็จประพาส ชาวในปี พ.ศ. 2438 จะเห็นได้ว่าฉลองพระองค์ของท่านในครั้งนีมีความใกล้เคียงกับแฟชั่นที่กำลัง เป็นที่นิยมในยุโรปในขณะนั้น (ดูภาพที่ 23) นั้นหมายถึงมิใช่เพียงการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตก ว่ามีความศิวิไลซ์กว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยโบราณ แต่หากยังมีนัยยะของความสูงส่งทางชนชั้น ที่แฝงมากับแฟชั่นในยุคนี้ เพราะผู้นำแฟชั่น Gibson Girl นั้นเป็นถึงเจ้าหญิงแห่งประเทศอังกฤษที่ เป็นประเทศมหาอำนาจในขณะนั้นด้วย ทำให้วาทกรรมความงามของสตรีชั้นสูงในยุคนี้เป็นการ แสดงออกถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรมและมิติชนชั้นไปพร้อม ๆ กัน

ภาพที่ 23

ภาพแฟชั่น Gibson Girl ในยุโรปช่วง ค.ศ. 1890-1900 เทียบกับภาพ
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถในฉลองพระองค์แบบ
ตะวันตก ครึ่งประพาสเกาะชาวในปี พ.ศ. 2438

ที่มา: พวงผกา คุโรวาท, คู่มือประวัติเครื่องแต่งกายไทย, น. 468; เอนก นาวิกมูล, การแต่งกาย สมัยรัตนโกสินทร์, น. 110

จากเครื่องแต่งกายสู่ทรงผมแบบตะวันตก

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางเครื่องแต่งกายแล้ว เรื่องของทรงผมก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่ได้รับการปรับปรุงให้เข้ากับวัฒนธรรมตะวันตกเช่นกัน ดังที่กล่าวมาในบทที่แล้วว่าผู้หญิงไทยไฉ่ผมปักมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสาเหตุของการยกเลิกการไฉ่ผมปักของผู้หญิงไทยในยุคนั้น คงเริ่มจากการยกเลิกผมทรงมหาดไทยของผู้ชายก่อน เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกลับจากเสด็จประพาสประเทศสิงคโปร์และชวาในปี พ.ศ. 2414 โดยพระองค์ทรงประกาศกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ว่า ผมโบราณแบบมหาดไทยนั้นทำให้ฝรั่งดูหมิ่นไทยว่าเป็นชาวป่าเถื่อน เนื่องด้วยในขณะนั้นประเทศไทยมีการติดต่อดำขายกับชาวตะวันตกมากขึ้น พระองค์ไม่ต้องการทำให้ชาวตะวันตกดูถูกเหยียดหยามได้ จึงเห็นสมควรให้ยกเลิกการตัดผมมหาดไทยแล้วหันมาไฉ่ผมยาวแทน โดยเริ่มจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาจนถึงข้าราชการชั้นผู้น้อย และทำให้ชาวบ้านทั่วไปเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยในที่สุด

ดังนั้น เมื่อผู้ชายเลิกไฉ่ผมสั้นทรงมหาดไทยแล้วส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการไฉ่ผมปักมาเป็นผมยาวของผู้หญิงด้วย โดยผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทรงผมครั้งนั้น คือ เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (แพ บุนนาค) พระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ดูภาพที่ 24) ซึ่งในตอนแรกที่ท่านเริ่มไฉ่ผมยาวขมวดปลายใหม่ ๆ นั้น ท่านเจ้าคุณก็ถูกพวกเจ้าจอม หม่อมห้าม นางในและสาวชาววังพากันซุบซิบนินทาวิพากษ์วิจารณ์ไปต่าง ๆ นานา แต่เมื่อภายหลังทราบกันว่าที่ท่านเจ้าคุณทรงเปลี่ยนมาไฉ่ผมยาวนั้น เป็นพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผนวกกับที่ท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ทรงเป็นสนมเอกคนโปรดในขณะนั้นด้วย จึงทำให้เจ้าจอม หม่อมห้าม นางในและสาวชาววังเหล่านั้นหันกลับมาไฉ่ผมยาวตามท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์กันขนานใหญ่ แต่ต่อมาไม่ทราบด้วยสาเหตุใดความนิยมกลับเปลี่ยนไปไฉ่ผมทรงดอกกระพุ่ม¹¹ แทน (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2542, น. 61) จนขยายวงกว้างไปสู่สาวชาวบ้านในเวลาต่อมา ซึ่งในประเด็นของความนิยมทั้งผมทรงดอกกระพุ่มและผมยาวน่าจะมีความเป็นจริงอยู่ เพราะเมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถกับเหล่าข้าราชการบริพารในวังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2423-พ.ศ. 2440 จะเป็นผมทรงดอกกระพุ่ม ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าบางพระองค์ทรงไว้พระเกศยาวประป่าแทนทรงดอกกระพุ่ม (ดูรูปที่ 25)

¹¹ผมตัดทั้งศรีษะแล้วปล่อยให้ยาวขึ้นเล็กน้อยคล้ายดอกกระพุ่ม เมื่อผมยาวพอดีก็หวีเสยขึ้นไปตรง ๆ และตัดพองาม (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2542, น. 61)

ภาพที่ 24

ภาพท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์เมื่อเริ่มไว้ผมยาวเป็นองค์แรกในปี พ.ศ. 2414

ที่มา: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับการปรับประเทศให้ทันสมัย, 2534, น. 37

ภาพที่ 25

ภาพแสดงทรงผมปีก, ทรงดอกกระพุ่ม, ทรงผมยาวประบ่าในยุคสมัย
รัชกาลที่ 5 ตั้งแต่ต้นรัชกาลถึงปลายรัชกาล

ทรงปีก

ดอกกระพุ่ม

ผมยาวประบ่า

ที่มา: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ไทยกับการปรับประเทศให้ทันสมัย, 2534, น. 37

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรมและมิติชนชั้นที่ได้กล่าวไปแล้ว ผู้ศึกษายังพบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติเพศสภาพแฝงอยู่ในการเปลี่ยนแปลง

วาทกรรมความงามในยุคนี้ด้วยทั้งนี้เพราะการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของผู้หญิงสาวจากร่างกายที่เปล่าเปลือยหรือการคาดผ้าแถบมาเป็นการนุ่งห่มเสื้อห่มสไบมิดชิด จากผมเปียที่สั้นเหมือนผู้ชายมาเป็นผมยาวหรือผมดอกกระพุ่มนี้ เป็นเหมือนการสร้างความแตกต่างระหว่างเพศชายกับเพศหญิงให้เห็นเด่นชัด คือ เพศหญิงควรมีความอ่อนหวานไม่ใช่ใช้ผมเปียที่มอมคล้ายกับผมทรงมหาดไทยของชาย เพศหญิงควรปกปิดร่างกายให้มิดชิดและไม่ควรเปิดเผยเรือนร่างในที่สาธารณะ ทั้งนี้ทั้งนั้นส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากทฤษฎีของทฤษฎีความงามในยุควิคตอเรียนที่เน้นให้ผู้หญิงต้องปกปิดร่างกายของตนให้มิดชิด รักนวลสงวนตัว ยังคงอิทธิพลต่อความงามของผู้หญิงในยุคนี้อยู่ด้วยก็เป็นได้

การเปิดรับตะวันตกแบบเต็มตัว-ทางด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย

ในปี ค.ศ. 1913 เกิดการปฏิวัติทางเครื่องแต่งกายของสตรีโดยดีไซเนอร์ กาเบรียลล์ โคโคชาแนล (Gabrielle Coco Chanel) เธอได้ปลดปล่อยความรุ่มร่ามของเครื่องแต่งกายและเครื่องรัดเอวของสตรียุคก่อนออก (ดูภาพที่ 26) แล้วแทนที่ด้วยเสื้อผ้าที่เรียบง่าย สวมใส่สบาย และมีการนำเสื้อผ้าของบุรุษ เช่น เสื้อแจ็กเกตมาประยุกต์ให้เข้ากับกระโปรงของสตรีอีกด้วย ในจุดนี้ผู้ศึกษามองว่าเครื่องแต่งกายที่เปลี่ยนแปลงไปนี้สะท้อนนัยยะในสองประเด็นคือ หนึ่งผู้หญิงถูกปลดปล่อยทางกายภาพ คือ เครื่องรัดเอวที่รัดเอวให้คอดกิ่วจนเกิดปัญหาความเจ็บป่วยที่ทางการแพทย์เคยคัดค้านมานานหลายทศวรรษแต่ไม่เป็นผล ทำให้ผู้หญิงยังคงทนทรมานกับการรัดเอวอยู่ ตราบเท่าที่สังคมเห็นว่า นั่นคือความงาม สองการนำเครื่องแต่งกายของบุรุษมาดัดแปลงเป็นของสตรีนั้นแสดงถึงการลดความแตกต่างกันระหว่างเพศชายหรือไม่ หรืออีกนัยหนึ่งคือการจุดประกายว่าบุรุษและสตรีก็ มีความเท่าเทียมกันได้ในระดับหนึ่ง อย่างน้อยก็มีความเท่าเทียมกันในเรื่องของการแต่งกายได้

ภาพที่ 26

ภาพดีไซเนอร์ โคโค ชาแนล กับการปลดปล่อยผู้หญิงจากเครื่องรัดเอว

ที่มา: หนึ่งธิดา เรียบเรียง, หนึ่งธิดา เรียบเรียง, 20 สดุดีแด่แฟชั่นดีไซเนอร์ของโลก, น. 17

ช่วงเวลาเดียวกันนี้ตรงกับปี พ.ศ. 2457 อันเป็นปีที่สงครามโลกครั้งที่ 1 ได้อุบัติขึ้น ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องด้วยพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ ดังนั้นการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกในรัชสมัยของพระองค์จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด อีกทั้งพระองค์ยังมีประเพณีราชนิยม ผมยาว เกล้ามวย นุ่งซิ่นและพันขาว¹² ผู้หญิงไม่ควรไว้ผมสั้นที่ดูเหมือนผู้ชายหรือนุ่งโจงกระเบนที่ดูเหมือนกางเกงและควรขัดฟันให้ขาวเหมือนหญิงสาวชาวตะวันตก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามของสตรีในยุคนี้ ที่แตกต่างไปจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายและทรงผมของสตรียุคนี้มีการเปลี่ยนจากการนุ่งโจงกระเบนมาเป็นการนุ่งผ้าซิ่น ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับกระโปรงที่กำลังเป็นที่นิยมในต่างประเทศในขณะเดียวกันก็ยังคงความเป็นไทยไว้อยู่เนื่องจากชาวไทยภาคเหนือและอีสานก็นุ่งผ้าซิ่นพื้นเมืองกันอยู่แล้ว ส่วนเสื้อนิยมเป็นเสื้อแขนยาวเสมอศอก คอลึกขึ้นมีแพรบาง ๆ สะพายทับเสื้ออีกทีหนึ่งหรือไม่ก็เป็นเสื้อทรงหลวมผ้าลูกไม้ฝรั่งปักด้วยลูกปัดหรือไข่มุก ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระ

¹² ผมยาวในที่นี้จะหมายถึงผมตัดอย่างชาวตะวันตกคือเกล้ามวยหรือตัดลอนได้ ไม่ใช่ผมยาวแบบทรงดอกกระพุ่มที่แม้จะยาวกว่าผมปักแต่ยังดูเป็นแบบโบราณอยู่ไม่เหมือนชาวตะวันตก (ชัย เรื่องศิลป์, 2519, น. 316)

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ผู้นำการแต่งกาย ทรงผมและเครื่องประดับของสตรีก็คือ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวีพระวรกัญญาพทาน พระคู่หมั้นในขณะนั้น (ดูภาพที่ 27) สิ่งที่เห็นได้ชัดถึงความคล้ายคลึงกับแฟชั่นของโคโค ชาแนลคือ การปลดเปลื้องความรุ่มร่ามของแขนเสื้อพองโตแบบแขนขาหมูแฮม ปลดเข็มขัดรัดเอวและเสื้อพอดิตัว แล้วแทนที่ด้วยเสื้อทรงหลวมแขนเสมอศอกและเครื่องประดับสายสร้อยยาว

ภาพที่ 27

ภาพพระองค์เจ้าวัลลภาเทวี พระวรกัญญาพทาน พระคู่หมั้นในรัชกาลที่ 6
ในฐานะผู้นำแฟชั่นการแต่งกาย ทรงผม เครื่องประดับในยุคนี้
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2465

ที่มา: เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, น. 110

ส่วนทรงผมในช่วง ค.ศ. 1920 ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นี้ ทางตะวันตกก็นิยมตัดสั้นแบบผู้ชายหรือตัดเป็นลอนคลื่น ส่วนเสื้อและกระโปรงก็เริ่มสั้นขึ้น เครื่องประดับนิยมสายสร้อยยาวและผ้าคาดผมพร้อม ๆ กันนี้ ได้เกิดแฟชั่น คีบบูห์รี ที่เป็นที่ยิยมในยุคนี้ เพราะผู้หญิงในยุคนี้เชื่อกันว่านิโคตินในบุหรี่ทำให้รูปร่างผอมเพรียวขึ้นทั้งนี้สาเหตุมาจากในยุคนี้ความงามแบบอวบอ้วนไม่เป็นที่นิยมอีกต่อไปแล้ว เมื่อลองเปรียบเทียบการแต่งกายและทรงผมของสตรีไทยในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 ซึ่งอยู่ในราวปี ค.ศ. 1920 จะพบว่าทรงผมและเครื่องประดับของสตรีชั้นสูงในสังคมไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกอย่างเต็มที่ (ดูภาพที่ 28)

ภาพที่ 28

ภาพแฟชั่นในยุโรปช่วง ค.ศ. 1920 เทียบกับภาพถ่ายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงฉายร่วมกับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในปี พ.ศ. 2467
สังเกต ทรงผม เครื่องประดับสร้อยและผ้าคาดผมของสตรีที่ใกล้เคียงกับแฟชั่นทางตะวันตกในยุคเดียวกัน

ที่มา: หนึ่งธิดา เรียบเรียง, 20 สุดยอดแฟชั่นดีไซเนอร์ของโลก, น. 22;

เผ่าทอง ทองเจือ, การแต่งกายไทย: วิวัฒนาการจากอดีต สู่ปัจจุบัน เล่ม 1, น. 341

ในช่วงนี้ ผู้ศึกษาพบจุดที่น่าสนใจคือ ในขณะที่เดียวกับที่แฟชั่นผมดัดลอนและแฟชั่นคิบบูห์เป็นที่นิยมของสาวตะวันตกในช่วง ค.ศ. 1920 ในประเทศไทยเราก็มีความนิยมแฟชั่นนี้เหมือนกันเห็นได้จากภาพโฆษณาบูห์ในปี พ.ศ. 2468 (ดูภาพที่ 29) ที่ดูแล้วมีความใกล้เคียงกับแฟชั่นสาวตะวันตกอย่างมาก นั่นแสดงว่าสังคมไทยเราได้เปิดรับแฟชั่นตะวันตกเข้ามาอย่างรวดเร็วและเต็มรูปแบบ

ภาพที่ 29

ภาพเทียบเคียงแฟชั่นคิบบูห์หรือของสตรีตะวันตกในช่วง ค.ศ. 1920
กับภาพโฆษณาในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2468

ที่มา: หนึ่งธิดา เรียบเรียง, 20 สุดยอดแฟชั่นดีไซเนอร์ของโลก;

เผ่าทอง ทองเจือ, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, 2543.

ต่อเนื่องมาถึงช่วงรัชกาลที่ 7 ความงามของสตรีไทยยังคงรับความเป็นตะวันตกมากยิ่งขึ้น นั่นคือ ผ้าซิ่นที่เคยนิยมในรัชกาลที่ 6 เมื่อมาถึงรัชกาลที่ 7 ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นถุงสำเร็จ ชายผ้า มีความยาวพอดีเข่าดูแล้วมีหน้าตาคล้ายกระโปรงของชาวตะวันตก ส่วนเสื้อก็เปลี่ยนจากเสื้อแขน ยาวมาเป็นเสื้อไม่มีแขนทรงหลวม ตัวยาวคลุมสะโพกตกแต่งชายเสื้อด้านซ้ายทำเป็นโบว์ผูกทั้ง ชายยาว เครื่องประดับตกแต่งยังคงเป็นสายสร้อยเส้นยาวและต่างหูยาว สวมถุงน่องสีเข้ากันกับสี ผ้าซิ่นและสวมรองเท้าส้นสูง ส่วนทรงผมนิยมไว้ผมสั้นดัดลอนเล็กน้อย (ดูภาพที่ 30)

ภาพที่ 30

ภาพเครื่องแต่งกาย ทรงผม เครื่องประดับของสตรีไทยที่นิยมในรัชกาลที่ 7

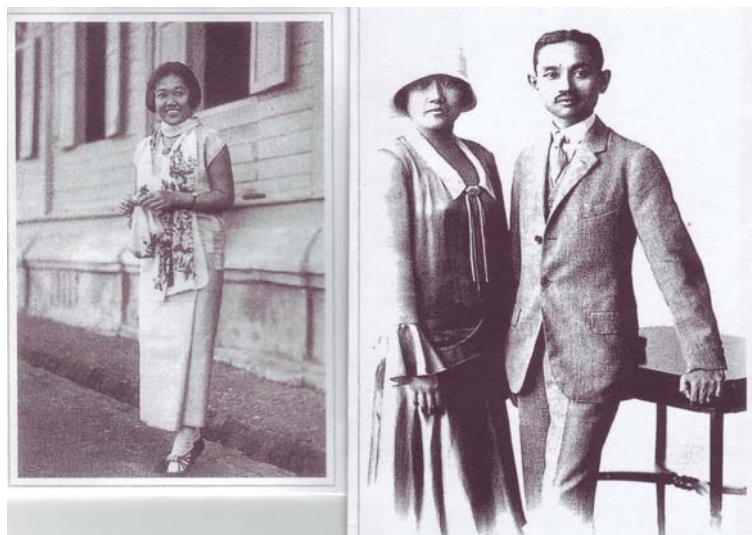

ที่มา: เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, น. 110, 141

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรมยังคงมีให้เห็นในการแต่งกายของสตรีชั้นสูงในยุคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นการแต่งกายต่อสาธารณะชนในต่างประเทศ ดังภาพที่ 29 เปรียบเทียบการแต่งกายของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีที่ทรงฉาย ณ จังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 2469 ที่ทรงแต่งกายแบบสมัยนิยมคือเสื้อแขนงูดกับผ้าซิ่นยาว ในขณะที่เมื่อพระองค์เสด็จประพาสชวากับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. 2472 ทรงเครื่องแต่งกายด้วยเสื้อแขนยาวและกระโปรง สวมหมวกแบบสตรีตะวันตกอีกด้วย (ดูภาพที่ 31)

ภาพที่ 31

ภาพเปรียบเทียบการแต่งกายของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ถ่าย ณ จังหวัดเชียงราย
ปี พ.ศ. 2469 และ ครั้งเสด็จประพาสชวาในปี พ.ศ. 2472

ที่มา: เผ่าทอง ทองเจือ, การแต่งกายไทย: วิวัฒนาการจากอดีต สู่ปัจจุบัน เล่ม 1, น. 343-344

ความงาม : ความรู้ : ความทันสมัย

ในยุคจารีตที่องค์ประกอบความงามด้านความรู้การศึกษาของสตรี คือความรู้ในเรื่องงานบ้านงานเรือน ดังนั้นศูนย์กลางทางการศึกษาของสตรีในยุคจารีตก็คือ ราชสำนัก นั่นแสดงถึงการจำกัดทางอ้อมให้องค์ประกอบความงามของสตรีด้านงานบ้านงานเรือนชั้นสูงให้อยู่ในกลุ่มสตรีชั้นสูงเท่านั้น ส่วนสตรีชนชั้นกลางที่เป็นลูก เป็นหลานของขุนนางในราชสำนักที่ถวายตัวเข้ามาในราชสำนักก็มีโอกาสที่จะได้รับการฝึกงานหรือเรียนวิชาความรู้ในการเป็นแม่บ้านแม่เรือน การอบรมให้เป็นกุลสตรีรวมถึงมีโอกาสดังกล่าวจะได้พบและแต่งงานกับผู้ชายชั้นนำในสังคม ส่วนสตรีสามัญทั่วไปนั้นไม่มีโอกาสจะไปหาวิชางานบ้านงานเรือนในราชสำนัก แต่เธอจะได้เรียนรู้วิชาที่จะให้บริการผู้ชายและสมาชิกในบ้าน เช่น การทำอาหาร การเย็บปักถักร้อย การดูแลบ้านเรือน เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามด้านความรู้ของสตรีได้เริ่มปรากฏขึ้นในยุคศิวิไลซ์นี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อประเทศไทยเริ่มติดต่อและรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกด้านต่าง ๆ เข้ามา พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นสิ่งสำคัญในการจะนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัย ดังนั้นการศึกษาจึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแต่ในราชสำนักเท่านั้น แม้ว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์ทรงริเริ่มให้

มีการศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ โดยพระองค์ทรงจ้างสตรีมิชชันนารี เช่น นางบรัดเลย์ นางแมททูน นางโจนส์ นางแอนนา เลียวโนเวนส์ เป็นต้น ให้เข้ามาสอนภาษาอังกฤษให้แก่พระราชธิดาในวัง แต่ก็เป็นการให้ความรู้แต่เฉพาะในกลุ่มของสตรีชั้นสูงเท่านั้น ดังนั้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงทรงมีดำริให้จัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นเป็นครั้งแรกซึ่งนับได้ว่าการจัดตั้งโรงเรียนภายนอกราชสำนักครั้งนี้ เป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของสตรีไทยจากราชสำนักมาสู่โรงเรียน และเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีสามัญชนชั้นกลางและล่างมีโอกาสในการศึกษามากขึ้น ดังนั้นการจัดตั้งโรงเรียนจึงเริ่มแพร่หลายอย่างมากในรัชสมัยนี้มีทั้งโรงเรียนของมิชชันนารี โรงเรียนราษฎรสตรี โรงเรียนหลวงสตรี โรงเรียนพยาบาล เป็นต้น หลังจากนั้นการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ พระองค์ทรงมีความคิดเรื่องสิทธิความเป็นมนุษย์ระหว่างหญิงชายนั้นควรมีความเท่าเทียมกันเพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงควรได้รับโอกาสทางการศึกษาเช่นเดียวกับแต่เนื่องจากผู้ใหญ่ในสมัยนี้ยังไม่นิยมส่งลูกหลานผู้หญิงไปเรียนในโรงเรียนเท่าใดนัก ด้วยข้อจำกัดสามประการคือ ความหวาดกลัวว่าการที่ผู้หญิงได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการมากไป จนทำให้ความสนใจในงานบ้านลดน้อยลงประการหนึ่งและโรงเรียนส่วนใหญ่จัดตั้งอยู่ในเขตวัด ซึ่งคนส่วนใหญ่ยังติดค่านิยมโบราณว่าวัดไม่ใช่สถานที่ของผู้หญิงที่เข้าไปเพ่นพ่านประการหนึ่ง และประการสุดท้ายคือการขาดแคลนครูสตรีที่จะไปสอนในต่างจังหวัด ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงดำเนิการออกกฎหมายการศึกษาภาคบังคับแก่สตรีขึ้น ส่งผลให้การศึกษาสำหรับสตรีทั่วไปขยายตัวมากขึ้น หลังจากนั้นการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อผลิตครูสตรีให้เพียงพอต่อการขยายตัวของการศึกษาทั่วประเทศ และยังมีการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาให้เป็นกฎหมายบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 ที่ให้เด็กไทยทุกคนไม่ว่าเพศใด ศาสนาใด ชั้นวรรณะใด เมื่อมีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ถึง 14 ปีบริบูรณ์ ให้เข้าเรียนในโรงเรียนโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนโดยเฉพาะในโรงเรียนที่รัฐเป็นผู้จัดตั้งขึ้น ส่งผลให้การศึกษาของเด็กผู้หญิงในโรงเรียนขยายตัวมากขึ้นด้วยดังสถิติข้างล่างนี้ (นงเยาว์ ธาราศรีสุทธิ, 2526, น. 25)

พ.ศ.	เด็กหญิงเข้าเรียน
2464	16,819 คน
2465	131,764 คน
2466	209,658 คน
2467	218,516 คน

2468	235,750 คน
2471	239,150 คน
2472	249,652 คน
2473	282,572 คน
2474	309,622 คน
2475	299,895 คน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าสถิติการศึกษาของเด็กผู้หญิงจะสูงมากขึ้น แต่ในรายละเอียดของหลักสูตรการศึกษาก็ยังมีความแตกต่างกันโดยมีข้อกล่าวอ้างว่าเพื่อความเหมาะสมกับเพศ นั่นคือ เพศหญิงยังคงได้รับการศึกษาในแบบฉบับที่เหมาะสมกับเพศอยู่ดี ดูแล้วก็ไม่ต่างกับการศึกษาในราชสำนักของสาวชาววังในอดีตเท่าใดนัก ดังบทความที่เขียนถึงการศึกษาของหญิงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไว้ว่า (เยาว์ ธาตรีสุทธิ, 2526, น. 27)

“...ท่านว่าหญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในการศึกษาแต่หญิงมีภาระพิเศษโดยธรรมชาติท่านให้วางหลักสูตรการศึกษาของหญิงให้มีวิชาฝึกเพี้ยนกับของชายบ้างเป็นบางส่วน แต่จะไม่ฝึกกันโดยปริมาณหรือโดยส่วนสูงต่ำนั้นเลย...”

นั่นหมายถึงในยุคนี้ความเป็นเพศหญิงและเพศชายความแตกต่างระหว่างเพศยังเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถเล่าเรียนวิชาเช่นเดียวกับผู้ชายได้อยู่ และผลจากการปฏิรูปการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สตรีในสังคมไทยมีความรู้ความสามารถมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนและเพิ่มบทบาทของสตรีในยุคนี้ด้วย กล่าวคือจากเดิมที่สตรีมีบทบาทและหน้าที่อยู่แต่ในบ้านเรือนของตนเอง (พื้นที่ส่วนตัว) ก็มีการเพิ่มบทบาทและหน้าที่ในการต้อนรับแขกและออกงานสังคมคู่กับสามี (พื้นที่สาธารณะ) ซึ่งบทบาทและหน้าที่นี้ถือเป็นมารยาททางสังคมของชาวตะวันตกโดยแท้ เพราะแต่เดิมในสังคมจารีตของไทยนั้นสตรีมิได้มีบทบาทและหน้าที่ที่จะอยู่ร่วมวงสนทนากับบุรุษได้ แต่สตรีมีหน้าที่เพียงกำกับดูแลบ่าวไพร่ให้จัดเตรียมข้าวปลาอาหารในครัวให้เรียบร้อยเท่านั้น ดังนั้นองค์ประกอบความงามด้านความรู้การศึกษาของสตรีในยุคนี้จึงเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงต้องมีความรู้เรื่องมารยาทในการออกสังคมแบบหญิงตะวันตก ไม่ใช่ผู้หญิงแบบจารีตที่อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนอีกต่อไป อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาไม่แน่ใจว่าการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของสตรีชั้นสูงและชั้นกลางในยุคนี้ เป็นความต้องการที่จะยกย่องฐานะและสถานภาพของสตรีให้มีสถานภาพที่สูงขึ้นเพราะได้รับการยกย่องจากบุรุษมากขึ้นหรือจะเป็นเพียงการกำหนดบทบาทและยกสถานภาพของสตรีให้สูงขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องบ่งชี้และแสดงออกถึงความศิวิไลซ์ความทันสมัยของบิดาหรือสามีเท่านั้น?

ส่วนที่ 2 ความงามยุคเริ่มแรกประชาธิปไตย

(พ.ศ. 2475-2481)

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง การปกครองของประเทศเท่านั้น ภาพลักษณ์และสถานะของสตรีในสังคมไทยก็ได้รับผลกระทบและมีการเปลี่ยนแปลงไปจากภาพลักษณ์ของสตรีในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นกัน กล่าวคือ ภาพของผู้หญิงในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้จะมีความกล้าและทันสมัยขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นผลจากอิทธิพลวัฒนธรรมอเมริกันที่มีแนวคิดแบบเสรีนิยม ทำให้ผู้หญิงกล้าแสดงออกมากขึ้น ประกอบกับการศึกษาของผู้หญิงที่ขยายตัว โดยรัฐบาลได้เร่งรัดให้จัดการศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคทำให้ประชาชนนิยมส่งบุตรหลานสตรีเข้าศึกษามากขึ้น แต่ยังจำกัดคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาของกระทรวงกลาโหม กรมตำรวจ ผู้หญิงจึงเข้าศึกษาโรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพรานและโรงเรียนนายร้อยจปร.ไม่ได้ แต่แขนงวิชาอื่น เช่น วิศวกรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ รัฐศาสตร์ไม่ได้มีข้อห้ามแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้หญิงเกิดความคิดความรู้ที่แตกต่างจากผู้หญิงในสังคมเดิม สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าแม้ผู้หญิงในยุคนี้ได้รับการรับรองทางนิตินัยให้มีสิทธิเสมอภาคกับผู้ชายทั้งในด้านการเมือง การสังคม การศึกษาหรือการประกอบอาชีพ ผู้หญิงเริ่มมีบทบาทในสังคมมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงบทบาทด้านช่วยเหลือสังคม ยังไม่ถึงกับมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือแก้ไขสภาพสังคมแต่อย่างใด นั่นหมายถึงผู้หญิงยังไม่สามารถสลัดภาพความเป็นหญิงที่สะสมมายาวนานได้อยู่ดี

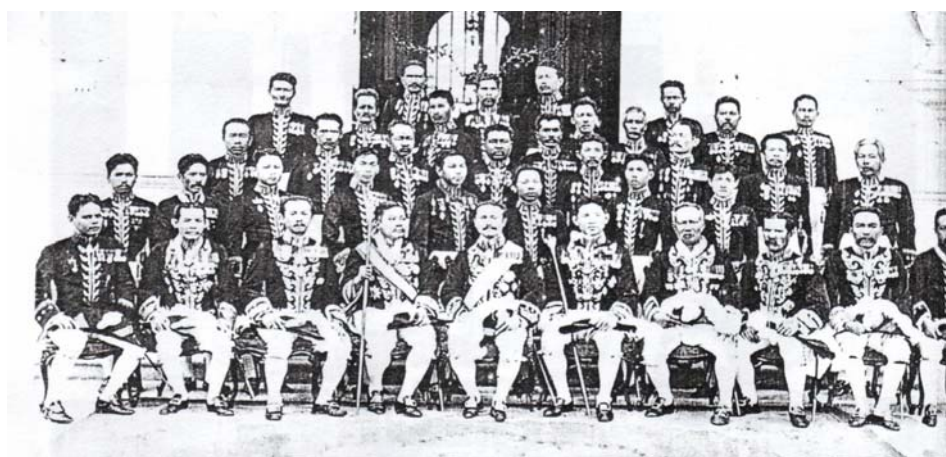
สากลนิยม : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรม

แม้ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม เราจะพบว่าการแต่งกายของคนในยุคเริ่มแรกประชาธิปไตยก็ยังถูกควบคุมโดยรัฐอยู่ดี กล่าวคือในปี พ.ศ. 2478 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติการแต่งกายข้าราชการพลเรือนออกใช้บังคับให้ข้าราชการแต่งกายตามสากลนิยมคือเปลี่ยนจากการนุ่งผ้าม่วง สวมเสื้อในคอกลม สวมเสื้อราชประแตนกระดุม 5 เม็ด (ดูภาพที่ 32) อันเป็นเครื่องแต่งกายตามปกติหรือในงานพิธีของข้าราชการและสุภาพบุรุษโดยทั่วไปนั้นดูล้าสมัย จึงให้เปลี่ยนมาเป็นกางเกงขายาว สวมเสื้อเชิ้ต เสื้อนอกคอแบบผูกโบว์ไทล์ ต่อมาจึงส่งผลกระทบต่อประชาชน เพราะถ้าผู้ใดไม่แต่งกายแบบสากลนิยมก็จะกลายเป็นคนไม่มีวัฒนธรรมไม่ได้รับความสะดวก ส่วนผู้หญิงก็ต้องนุ่งกระโปรงสวมเสื้อ จะนุ่งโจงกระเบนห่มผ้าไม่ได้ แต่การเปลี่ยนแปลงในกลุ่มประชาชนนี้จะเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่ถึงกับออก

กฎหมายบังคับใช้ทำให้ไม่ค่อยมีการคัดค้านเท่าใด แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งก็ทำให้การแต่งกายแบบเดิมค่อยหายไปจากเมืองหลวง ในขณะที่ในชนบทนั้นก็ยังคงมีการแต่งกายแบบเดิมอยู่บ้าง

ภาพที่ 32

การแต่งกายของขุนนางชายแบบเดิมในสมัยรัชกาลที่ 7 ก่อนปี พ.ศ. 2478

ที่มา: ศศิวิมล สันติราชวรภัคดี, ฉากชีวิตสี่แผ่นดิน : ชีวิตจริงหลังฉากนิยายของสาวชาววัง ชาวบ้านและแฟชั่นฝรั่ง, 2547, น. 160

ภาพสะท้อนจากวรรณกรรม

คำกล่าวที่ว่าวรรณกรรมเป็นคั่นช่องแห่งยุคสมัย¹³ นั้นดูจะมีความจริงอยู่มากเนื่องจากวรรณกรรมในแต่ละยุคนั้นเป็นเหมือนภาพถ่ายชีวิตของคนในยุคสมัยนั้น ๆ และเนื่องจากนักเขียนถือได้ว่าเป็นหน่วยหนึ่งของคนในยุคสมัยนั้นเป็นพลเมืองของสังคมนั้น จึงทำให้เนื้อหาที่เขียนออกมา นั้นมีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงอยู่ไม่มากก็น้อย นวนิยายจึงเป็นรูปแบบวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่สามารถสะท้อนความเป็นไปของสภาพสังคมในยุคนั้น ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า สื่อนวนิยาย (novel) ถือได้ว่าเป็นสื่อสารมวลชน (mass media) ที่เป็นช่องทางในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งอย่างไม่เป็นทางการในลักษณะที่จะ

¹³ คำกล่าวนี้มีต้นกำเนิดจาก De Bonald ที่ว่าวรรณกรรมเป็นการแสดงออกของสังคม (Literature is an expression of society) (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, น. 5)

เป็นตัวกลางก่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถสร้างสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ผ่านสื่อได้พร้อม ๆ กับความบันเทิงที่นำเสนอในรูปแบบนวนิยาย (ศศิวิมล สันติราษฎร์ภักดี, 2539, น. 5)

ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น สังคมไทยเราเริ่มมีการรับนิยายแปลจากต่างประเทศผ่านชนชั้นสูงที่เดินทางไปศึกษาต่างประเทศ โดยผู้แปลส่วนใหญ่จะเป็นนักเขียนอาวุโสที่เป็นชนชั้นเจ้านายหรือข้าราชการระดับสูง ซึ่งนิยายแปลส่วนใหญ่จะเป็นแนวผจญภัย สนุกสนาน จนกระทั่งในช่วงปลายรัชกาลที่ 7 อันเป็นช่วงที่สภาพบ้านเมืองมีความระส่ำระสาย ประกอบกับการขยายตัวของการศึกษาทำให้ประชาชนเกิดแนวคิดและสนใจในการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองการปกครองของบ้านเมืองในประเด็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น ส่งผลให้เกิดนักเขียนรุ่นใหม่ที่ต้องการสะท้อนความเป็นไปในสังคมช่วงนี้ จนทำให้แนวทางของนวนิยายในสังคมไทยเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม รวมทั้งอุดมการณ์เรื่องความเท่าเทียม ความเสมอภาคของคนในสังคมทำให้คนในชนชั้นกลางหรือชนชั้นล่างรู้สึกถึงความเท่าเทียมกันกับชนชั้นสูง คือ เจ้านายในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงในประเด็นของนักเขียนที่ปรากฏให้เห็นในยุคนี้คือจากเดิมที่งานวรรณกรรมจะเป็นเรื่องของชนชั้นสูงภายในราชสำนัก ได้กลายเป็นวรรณกรรมของนักเขียนชนชั้นกลางรุ่นใหม่จัดทำโดยสำนักพิมพ์ การเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามของผู้หญิงไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องขององค์ประกอบความงามด้านรูปร่าง หน้าตา ความรู้ การวางตัวของผู้หญิงนั้น สามารถศึกษาได้จากวรรณกรรมในยุคนี้ ๆ ได้เช่นกัน ในที่นี้ผู้ศึกษาได้คัดเลือกนวนิยายสามเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 2475 มาประกอบการวิเคราะห์โดยหยิบยกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบความงามและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติต่าง ๆ

ส่วนสาเหตุที่ผู้ศึกษาหยิบยกนวนิยายสามเรื่องนี้จากนวนิยายมากมายหลายเรื่องในยุคนี้ เนื่องจากผู้ศึกษามองเห็นถึงความแตกต่างทั้งตัวเอกของเรื่อง ตัวผู้ประพันธ์ รวมถึงเนื้อหาของตัวนวนิยายเองเพื่อสะท้อนให้เห็นมุมมองที่แตกต่างกันในหลากหลายมิติ ดังนี้

สี่แผ่นดิน

นวนิยายเรื่อง สี่แผ่นดิน ประพันธ์โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยเริ่มตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ระหว่างปี พ.ศ. 2494-2495 ซึ่งแม้ว่านวนิยายเรื่องนี้จะไม่ได้ประพันธ์ขึ้น ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในทันที แต่เนื่องจากเนื้อหาของนวนิยายที่เป็นการเล่า เรื่องราวเหตุการณ์บ้านเมือง วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของสังคมไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 8 โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตของชนชั้นศักดินาที่เป็นผู้มีอำนาจในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองและเป็นคนชั้นที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เรื่องราวของนวนิยายสี่แผ่นดินนี้ได้ถูกบอกเล่าผ่านตัวเอกของเรื่องคือ แม่พลอย ที่มีชีวิตผูกพันกับราชสำนักตั้งแต่เธอเริ่มเข้าถวายตัวในราชสำนักในปี พ.ศ. 2435 (ตรงกับแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5) แม้ว่าภายหลังแม่พลอยได้แต่งงานกับคุณเปรมและย้ายออกมาจากราชสำนักแล้วก็ตาม แต่ชีวิตของแม่พลอยก็ยังคงผูกพันกับราชสำนักและรับรู้ความเป็นมาเป็นไปในราชสำนักอย่างสม่ำเสมอเนื่องจากคุณเปรมนั้นเป็นข้าราชการระดับสูงในราชสำนักอยู่ แม้เมื่อคุณเปรมถูกดูหมิ่นออกจากราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสียชีวิตในเวลาต่อมาชีวิตของแม่พลอยก็ยังคงถูกนำเสนอถึงความผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะคนรุ่นเก่าที่มีความเคารพและจงรักภักดีอย่างไม่เสื่อมคลาย ในขณะที่เดียวกันก็มีการนำเสนอเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาสู่สังคมไทยอย่างเต็มตัวที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของแม่พลอยผ่านลูก ๆ ของเธอทั้งสิ้น

ในทัศนะของผู้ศึกษาที่หยิบยกเนื้อหาบางตอนในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดินมาประกอบการวิเคราะห์เนื่องจากผู้ศึกษามองเห็นถึงความน่าสนใจในสองประเด็น คือ ประเด็นของตัวผู้ประพันธ์ที่เป็นถึงหม่อมราชวงศ์ จึงเป็นเหมือนตัวแทนของบุคคลในชนชั้นศักดินาที่ต้องการสะท้อนความคิดของตนเอง โดยการนำเสนอเรื่องราวผ่านตัวหญิงสาวที่ผ่านการใช้ชีวิตในพระราชวังในยุคที่ราชสำนักรุ่งโรจน์ เธอจึงเป็นเหมือนตัวแทนของผู้หญิงในยุคจารีตที่มีความงามเพียบพร้อมทั้งคุณสมบัติและรูปสมบัติจนถูกยกย่องให้เป็นความงามในอุดมคติในยุคสมัยหนึ่ง ในอีกประเด็นหนึ่งคือเรื่องราวของนวนิยายที่ดำเนินเรื่องยาวนานถึงสี่รัชกาลของแผ่นดินรัตนโกสินทร์ จึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพบ้านเมือง วัฒนธรรม ค่านิยมของสังคมไทยที่ส่งผลต่อวาทกรรมความงามของผู้หญิงไทยในช่วงเวลาที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย ผู้ศึกษาคาดว่าวรรณกรรมนี้จะสามารถสะท้อนให้เห็นมุมมองในมิติของชนชั้น วัฒนธรรมและเพศสภาพได้

ข้างหลังภาพ

บทประพันธ์ของศรีบูรพาที่ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2480 เนื้อเรื่องเป็นการนำเสนอเรื่องราวความรักต่างวัย ต่างสถานะของหญิงสาวคือ ม.ร.ว.กิริติกับชายหนุ่มชื่อ นพพร นวนิยายนำเสนอในรูปแบบความคิดคำนึงของชายหนุ่มที่ชื่อ นพพร เมื่อเขาเห็นภาพวาดที่ ม.ร.ว.กิริติ มอบให้เขาก่อนตาย ทำให้ชายหนุ่มหวนคิดถึงเรื่องราวความรักในอดีตระหว่างตัวเขากับหญิงสาวราชินิกุลที่ได้พบกันเมื่อครั้งเขาศึกษาอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น แต่เนื่องจากขณะที่เขาได้พบกับเธอนั้น เธออยู่ในฐานะภรรยาของท่านเจ้าคุณอธิการบดีซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่มีพระคุณกับตน ทำให้ความรักของเขาและเธอไม่อาจสมหวังได้ในขณะนั้น ต่อเมื่อภายหลังที่เธอตกอยู่ในฐานะม่ายและพร้อมจะเริ่มชีวิตคู่กับเขา เขากลับมิได้นึกถึงความรู้สึกและความรักที่มีต่อเธอเมื่อพบกันในประเทศญี่ปุ่นเสียแล้ว พร้อมกันนั้นเขาก็ได้แต่งงานกับหญิงคู่หมั้นที่พ่อแม่จัดหาให้ ทำให้ม.ร.ว.กิริติ หญิงสาวที่ถูกพันกับความรักในอดีตต้องตรอมใจจนเสียชีวิตในที่สุด

แม้เนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องข้างหลังภาพโดยรวมแล้วดูจะเป็นเรื่องราวความรักระหว่างชาย-หญิง แต่ผู้ศึกษาได้พบประเด็นที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบความงามในมิติชนชั้นที่สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งของวิถีชีวิตและบุคลิกภาพของคนในสังคมเก่ากับสังคมใหม่ ผ่านตัวพระเอก-นางเอกของเรื่อง นั่นคือคนพพรเป็นเหมือนตัวแทนของคนในสังคมใหม่ เป็นชายหนุ่มชนชั้นกลางที่เป็นคนสามัญธรรมดา แต่มีการศึกษาที่ดี ส่วน ม.ร.ว.กิริติเป็นเหมือนตัวแทนของผู้หญิงชนชั้นศักดินาที่ถูกอบรมเลี้ยงดูแบบจารีตเดิมในสังคมเดิม ที่สภาพชีวิตถูกบีบคั้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติเพศสภาพที่ขีดกรอบความเป็นภรรยาในอุดมคติให้เธอยึดถือไว้จนวันสุดท้ายของชีวิต

หนึ่งในร้อย

บทประพันธ์ของดอกไม้สด ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2477 เนื้อเรื่องเป็นการนำเสนอเรื่องราวของสองครอบครัวที่เป็นเหมือนตัวแทนจากคนยุคจารีตเก่ากับคนยุคใหม่ที่ศิวิไลซ์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดวิถีชีวิตที่แตกต่างของสองครอบครัว นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจในแง่ของการนำเสนอภาพหญิงสาวยุคใหม่ในช่วงที่สังคมไทยรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของหญิงสาวยุคนี้มีความแตกต่างจากหญิงสาวยุคก่อน ตัวเอกหญิงของเรื่องคือ อนงค์ หญิงสาวที่เป็นธิดาคนเดียวของพระยา ด้วยฐานะที่ร่ำรวยประกอบกับการเลี้ยงดูจากบิดาและพี่ชายทั้งสี่ ทำให้องค์มีความคิดแบบสาวสมัยใหม่ ปรารถนาวิวาทันสมัย เข้าสมาคมเก่ง เป็นภาพตัวแทนของคนยุคใหม่ ชนชั้นกลางที่มีฐานะร่ำรวย ในขณะที่ตัวเอกชายของเรื่องคือ พระอรรณคดีวิชัย รับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษา เคยแต่งงานแต่ภรรยาเสียชีวิตไปนานแล้ว ฐานะทางบ้านไม่ดีนักเนื่องจากบิดาเสียชีวิตแล้ว ทำให้เขากลายเป็นเสาหลักที่ต้องรับผิดชอบดูแลมารดา น้องสาวม่ายกับหลานและน้องชายคนเดียว พระอรรณคดีวิชัยจึงเป็นเหมือนตัวแทนของคนยุคจารีตที่อยู่ในครอบครัวที่มีแนวคิดในกรอบจารีตเดิม มีอาชีพรับราชการที่เป็นที่นับหน้าถือตาของคนทั่วไป แต่ไม่ได้ร่ำรวยเงินทองเหมือนพ่อค้าชนชั้นกลาง ด้วยความแตกต่างทางฐานะของสองครอบครัว ความแตกต่างของวัยและแนวคิดของตัวเอกทั้งสอง สะท้อนให้เห็นมุมมองและการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของหญิงสาวยุคใหม่ผ่านตัวเอกคืออนงค์ และความคิดแบบจารีตเดิมผ่านตัวเอกคือพระอรรณคดีวิชัย

ภาพสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติเพศสภาพ

สีแผ่นดิน-ความเป็นสาวชาววังของพลอยเป็นเหมือนภาพตัวแทนของผู้หญิงชนชั้นสูง เป็นภาพลักษณ์ของผู้หญิงดี มีความเป็นกุลสตรี ช่วยเชิดชูเกียรติของสามีและไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจ เนื่องจากหน้าที่ในการหาเลี้ยงเป็นหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัวคือผู้ชายที่จะเป็นผู้ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยการออกไปทำงานนอกบ้าน ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่ดูแลความ

เรียบง่ายของบ้านเรือนและเลี้ยงดูบุตรอยู่กับบ้าน รวมทั้งการสั่งสอนว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ต้องการการดูแล ในขณะที่หญิงชาวบ้านมีหน้าที่ทำมาหากินช่วยหาเลี้ยงครอบครัวด้วย ไม่ใช่ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านดูแลบ้านเรือนอย่างเดียว เช่น คุณชายต้องช่วยหลวงโสภาสหายยาหรือภรรยาพี่เนื่องช่วยหารายได้จากการขายข้าวแกง เป็นต้น (ศศิวิมล สันติราษฎร์ภักดี, 2539, น. 86)

นอกจากนี้ยังแสดงถึงค่านิยมความคิดของสตรีชนชั้นสูงที่ว่า สตรีนั้นต้องอยู่ภายใต้อำนาจของบุรุษทั้งก่อนแต่งงานและหลังแต่งงาน ทั้งนี้เพราะสตรีชนชั้นสูงนั้นไม่ได้มีบทบาททางเศรษฐกิจจึงต้องพึ่งพาบุรุษที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ทำให้สตรีต้องอยู่ภายใต้อำนาจของบุรุษและประพฤติตนตามคุณสมบัติของกุลสตรีที่ดี คือทำหน้าที่เมียและแม่ของตนให้ดีที่สุดเท่านั้น ยกเว้นเมื่อสตรีอยู่กันในกลุ่มสตรีด้วยกันเองเท่านั้น สตรีจึงมีอำนาจที่จะควบคุมดูแลสตรีด้วยกันได้ หากในกลุ่มนั้นมีบุรุษอยู่ด้วยย่อมเป็นอำนาจของบุรุษที่จะควบคุมดูแลสตรี ดังตอนหนึ่งที่ว่า

...พลอยเคยได้ รับการอบรมมาตั้งแต่เล็กว่า ผู้ชายนั้นมีอำนาจสิทธิขาดเหนือตน เมื่อเป็นเด็กก็อยู่ในอำนาจพ่อ มีเรือนก็อยู่ในอำนาจผัว ชีวิตนี้จะดีจะชั่วก็สุดแต่ผู้ชายจะบันดาลให้เป็นไป ผู้หญิงนั้นดูเหมือนจะเกิดมาเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ชายไม่มีวันที่ผู้หญิงจะไป มีอำนาจบังคับบัญชาใครได้นอกจากบังคับบัญชาตนเองในวงฝ่ายนี้ นอกจากตำแหน่งท้าวนางเจ้าแม่ในวังแล้ว ก็ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้หญิงไปรับราชการงานเมืองที่ไหน ความรู้สึกแต่เดิมจึงมีอยู่ว่าโลกนี้เป็นโลกของผู้ชาย ผู้หญิงเป็นคนอาศัย ซึ่งต้องนบนอบเชื่อฟังเจ้าบ้านตลอดไป... (ศศิวิมล สันติราษฎร์ภักดี, 2539, น. 92)

ในขณะที่มาถึงรุ่นลูกของพลอย อันเป็นยุคที่วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยแล้ว ภาพลักษณ์ของผู้หญิงจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยดังเช่นประไพลูกสาวคนเดียวของพลอยที่วิพากษ์วิจารณ์การคบหาเพื่อนชายให้พลอยฟัง เมื่อพลอยได้ฟังแล้วก็รู้สึกตกใจมากที่หญิงสาวสมัยนี้กล้าพูดถึงเพศตรงข้ามได้อย่างเปิดเผยเช่นนั้น

... ประไพเริ่มสนใจเพื่อนผู้ชายจนออกนอกหน้า บางครั้งวิธีที่ประไพจะพูดถึงเพื่อนฝูงที่เป็นผู้ชายทำให้พลอยต้องเลิกคิ้วมองดูลูกสาวอย่างฉงน เพราะประไพจะไม่พูดถึงผู้ชายในฐานะเพื่อนฝูงหรือคนรู้จักอีกต่อไป แต่จะพูดไปในแง่พิจารณาเลือกเฟ้นคุณสมบัติว่าดีพอที่ประไพจะแต่งงานด้วยได้หรือไม่... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2496, น. 848)

เห็นได้ว่า ภาพลักษณ์ของผู้หญิงนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในสายตาพลอยที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในวังได้รับการอบรมถึงการรักษานวลสงวนตัว การถูกควบคุมโดยผู้ใหญ่ อันเป็นหนึ่งในคุณสมบัติของความเป็นกุลสตรีเมื่อมาถึงยุคของประไพบุตรสาวพลอย จึงมองเห็นความทันสมัย

ของบุตรสาวที่รับค่านิยมแบบตะวันตกในเรื่องการพูดจาถึงเพศตรงข้ามอย่างเปิดเผยว่าเป็นเรื่องไม่สมควร และขัดกับความเป็นกุลสตรีที่ตนเคย ได้รับการอบรมมา

ข้างหลังภาพ-เราจะพบการนำเสนอภาพของภรรยาที่ดีในแบบของสตรี ในยุคจารีตเดิมอยู่ คือ การเน้นที่ความเป็นแม่บ้านแม่เรือน การดูแลปรนนิบัติสามี ความซื่อสัตย์ต่อสามี นั่นคือตัวของม.ร.ว.กิริติที่แม้จะแต่งงานกับเจ้าคุณอธิการบดีเพราะบิดาเป็นผู้จัดการให้ แต่เธอก็คงทำหน้าที่ของภรรยาที่ดีตามแบบอย่างที่ถูกอบรมเลี้ยงดูมาตามค่านิยมและประเพณีแบบเดิม แม้เมื่อเธอได้พบกับนพพรอันเป็นความรักที่เธอโหยหา แต่ด้วยเธอยังเป็นภรรยาของเจ้าคุณอธิการบดีอยู่ ทำให้เธอไม่สามารถเอ่ยปากตอบรับความรักของนพพรได้ ตราบจนกระทั่งเจ้าคุณอธิการบดีเสียชีวิตไปแล้วและช่วงสุดท้ายของชีวิตเธอจึงได้เอ่ยปากถึงความรักของเธอที่มีต่อนพพรได้

...ส่วนฉันก็มีหน้าที่จะต้องรักดีต่อท่านเจ้าคุณ จะต้องติดตามไปกับท่านในทุกงานทุกแห่งคอยปรนนิบัติรับใช้ท่านตามหน้าที่ของภรรยาที่ดีตราบเท่าที่ท่านยังต้องการตัวฉันและตราบเท่าที่ท่านยังไม่ละเลยหน้าที่ของท่านเอง...

...ส่วนหน้าที่ของฉันนั้นแล้ว ก็มีอยู่ว่าจะต้องรักดีต่อท่านเจ้าคุณ มีด้วยข้อผูกพันแต่เพียงว่าฉันเป็นภรรยาของท่าน โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงอุดมคติในทางความรักแต่ประการใด สิ่งทั้งสองนี้เป็นของที่จะต้องแยกออกจากกันในเมื่อเรายังครองตัวอยู่ในโลกที่ถูกรั้งไว้ด้วยระเบียบแห่งศีลธรรมจรรยา... (ศรีบูรพา, 2503, น. 85)

หรือแม้แต่การเลือกคู่ครองของม.ร.ว.กิริติที่เธอต้องทำตามความต้องการของบิดา ด้วยความที่เธอถูกเลี้ยงดูมาให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณีเดิมที่ต้องเคารพเชื่อฟังบิดาอย่างเคร่งครัด ในขณะเดียวกัน ตัวเธอเองก็มีความต้องการที่จะหลุดพ้นจากกรอบจารีตประเพณีอันเคร่งครัดของบิดา ดังนั้นการแต่งงานจึงเป็นเหมือนการเปิดประตูสู่โลกกว้างของเธอได้ เธอจึงตกลงใจแต่งงานกับเจ้าคุณอธิการบดีที่อายุมากกว่าเธอถึง 15 ปี

...เมื่อฉันได้สดับคำแนะนำวิงวอนของท่านพ่อที่ทรงขอให้ฉันรับรองการแต่งงานกับเจ้าคุณ ฉันก็ถึงแก่เงื่อนงำ...ลูกหญิงพ่อไม่ได้ห่มเนื้อ พ่อเห็นใจเธอยัง... พ่อทราบดีว่าลูกไม่คู่ควรกับบุรุษผู้สูงอายุเช่นเจ้าคุณอธิการ พ่อปรารถนาที่จะให้ลูกได้แต่งงานกับชายที่เธอรักซึ่งมีตระกูลและวัยสมควรกับเธอ แต่โชคชะตาไม่ให้ความยุติธรรมแก่เธอ พ่อเสียใจความดีความงามของเธอมากแต่บัดนี้ลูกก็มีอายุจะย่างเข้า 35 ปีแล้ว จงแต่งเถิดลูกรักกับบุรุษที่พ่อแนะนำ แม้จะแก่แต่ก็เป็นคนดี... ฉันรู้ว่าถ้าฉันปฏิเสธจะทำให้ท่านบิดาผิดหวังและเสียพระทัยมาก...

(สุภาพ วรโคตร, 2542, น. 103)

หนึ่งในร้อย – เมื่อนงค์เอ่ยปากถึงความรู้สึกของเธอที่มีต่อพระอรรคตวิรัชย์นั้น ทำให้เขาถึงกับตกตะลึงไป เช่นเดียวกับเมื่อนงค์เล่าเรื่องนี้ให้คนอาทั้งสองของเธอฟัง เธอจึงถูกตำหนิถึงความไม่เหมาะสมในการกระทำครั้งนี้เช่นกัน นั่นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอุดมคติของผู้หญิงไทยในความคิดของคนรุ่นเก่ายุคจารีตเดิมที่เห็นว่า ผู้หญิงไม่สมควรเป็นผู้เอ่ยปากในเรื่องความรักของตนกับผู้ชายก่อน การเอ่ยปากสารภาพรักกับผู้ชายที่ตนต้องการจะแต่งงานด้วย ถือได้ว่าเป็นการแหวกค่านิยมเดิมของผู้หญิงไทย

... ดิฉันติดใจในความดีอย่างประเสริฐของคน ๆ หนึ่ง เธอเป็นคนดีอย่างประหลาด ซื่อสัตย์ เทียงตรง มีศีลธรรมอย่างสูงและมีศรัทธาในการเสียสละอย่างแรงกล้า ดูเหมือนไม่มีสิ่งใดที่ใครเขาขอแล้วเธอไม่ให้แต่คน ๆ นี้มีเสียอยู่อย่างหนึ่ง คือ ทั้งขาดความระแวงและความระวัง เพราะเช่นนั้นเมื่อเธอรักผู้หญิงคนหนึ่งก็ถูกคนรักซ่อน เมื่อเธอรู้ความจริงนั้นเธอมีทางที่จะขัดขวางต่อสู้เพื่อความรักของเธอได้ แต่เธอไม่ทำ กลับสละหญิงนั้นให้เขาไป... (ดอกไม้สด, 2541, น. 395)

...คนอย่างอนงค์นะหรือคะ ถ้าได้มีคู่รักแล้ว ไม่มีวันยอมให้คนอื่นแย่งไปได้หรอก แต่เมื่อนงค์ไม่ได้ชอบซัดยั้งกว่าเพื่อนธรรมดา ตัวบุคคลไม่ชนะใจอนงค์ได้ง่าย ๆ หรือคะ แต่ความดีในตัวบุคคลนั้นแหละอนงค์เห็นแล้วก็รักจับจิตจับใจและเพื่อที่จะได้ความดีนั้นมาคุ้มครองตัวอนงค์เพื่อความสุขในภพหน้าอนงค์ขออุทิศทุก ๆ สิ่งให้แก่บุคคลที่เป็นเจ้าของความดีเมื่อท่านได้ให้อะไร ใคร ๆ เขามากแล้ว ท่านจะไม่ยอมรับสิ่งที่เขาให้ท่านด้วยความเคารพบูชาอย่างสูงหรือคะ... (ดอกไม้สด, 2541, น. 396)

...การที่จะได้พระอรรคฯ เป็นหลายเขยนะ อาศัยเสียกว่าเห็นชอบอีก เห็นดี ดีใจทีเดียว เพราะอารักคน ๆ นี้เหมือนลูกหลานแท้ ๆ แต่ที่อนงค์ยกตัวเองให้เขาก่อนนะ อาทนนไม่ไหวจริง ๆ ถึงตัวพระอรรคฯ เองเขาก็คงไม่เห็นดี แต่เขาเป็นคนมีกิริยามารยาทถึงได้พูดอย่างในจดหมาย อนงค์ใจเร็วเกินไป ไม่นึกถึงทางได้ทางเสีย เรื่องพรรคนี้อชอบให้พี่น้องเขาจัดการให้ถึงจะถูก นี่กลับไปบอกตัวผู้ชายเขาเองมันน่าเกลียดน้อยไปหรือ?... (ดอกไม้สด, 2541, น. 404)

...ไม่มีอะไรนอกจากจะหัวใหม่จวดนัก ถึงได้กล้ำผิดผู้หญิงเขาทั้งหลาย แต่ว่าพระอรรคฯ เขาไม่ใหม่เหมือนแกลนี้นา แกรู้จักเขานานแล้วยังไม่รู้ชื่อหรือว่าเขาเป็นคนสุภาพเรียบร้อยและขนบธรรมเนียมจัดเพียงไร ความประพฤติกิริยาท่าทางจะพูดจะจาเป็นไทยเก่าทุกกระเปียดนี้ ตัวเขาเป็นผู้ชายยังไม่รุ่มร่ามเรื่องพรรคนี้นะ

สัณนิท ตัวเป็นผู้หญิงกลับไปรู้มรณกับเขาก่อนเมื่อเขาไม่ชอบตัวจะว่ายังไง อาจกลัว
เขาจะเข้าใจผิดไปต่าง ๆ นานา... (ดอกไม้สด, 2541, น. 405)

สังเกตได้ว่าตัวเอกทั้งสามคนมีความแตกต่างกันทางความคิด การวางตัว และในความ
สัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติเพศสภาพที่ต่างกันส่งผลที่แตกต่างกันต่อชีวิตของแต่ละคนด้วย แม่พลอย
เชื่อฟังผู้ใหญ่ ปฏิบัติตัวตามจารีตประเพณีเดิมที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูมา ส่งผลให้เธอประสบ
ความสำเร็จในชีวิตคู่ แม้ภายหลังเธอจะพบความทุกข์ใจในเรื่องของลูก ๆ บ้าง แต่ก็ยังเป็นผลกระทบที่
เกิดจากปัจจัยอื่น เช่น ปัญหาการเมือง การปกครอง เป็นต้น ส่วนม.ร.ว.กิริติ ที่ถูกเลี้ยงดูมาแบบ
จารีตเดิมผสมผสานกับวัฒนธรรมตะวันตกบ้าง เธอเลือกเชื่อฟังผู้ใหญ่และปฏิบัติตนอยู่ในกรอบ
จารีตเดิมอย่างเคร่งครัด ทั้งเรื่องการวางตัวและความรัก แต่ในที่สุดเธอต้องจบชีวิตอย่างน่าเศร้า
ด้วยการไม่สมหวังในความรัก ดังที่เธอเขียนบรรยายความรักของเธอกับนพพรก่อนจะสิ้นใจว่า
ฉันตายโดยปราศจากคนที่รักฉัน แต่ฉันก็ภูมิใจว่า ฉันมีคนที่ฉันรัก ในขณะที่อนงค์ หญิงสาวที่มี
ความมั่นใจในตัวเองแบบสาวสมัยใหม่ กล้าแสดงออก กล้าสารภาพรักกับชายที่ตัวเองพอใจ
ซึ่งทำให้ผู้ใหญ่ที่มีความคิดแบบเดิมตำหนิการกระทำของเธอว่าเป็นการไม่เหมาะสมในการที่
ผู้หญิงไทยจะทำเช่นนั้น แต่ในท้ายที่สุดเธอก็กลับสมหวังในความรักกับผู้ชายที่เธอตัดสินใจเลือกเอง

ภาพสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติชนชั้น

สี่แผ่นดิน-ในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ชนชั้นปกครองโดยเฉพาะเจ้าขุน
มูลนายในราชสำนักถือได้ว่าเป็นชนชั้นสูงในสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ อาหารการกิน การแต่งกาย
ล้วนสะท้อนถึงความเป็นชนชั้นสูงโดยการสร้างให้เกิดความแตกต่างกับสิ่งที่ชนชั้นล่างหรือคนทั่วไป
เป็นกัน เช่น ผักผลไม้ต้องมีการแกะสลักอย่างงดงามก่อนนำมาปรุงหรือนำมารับประทาน หมากพลูก็
ต้องเจียน จีบ มีของใส่พลูที่เย็บอย่างประณีต เป็นต้น โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายของสาวชาววังนั้น
ถึงกับมีการกำหนดสีผ้าหม่ ผ้านุ่งแต่ละวันไว้ ในขณะที่ชาวบ้านทั่วไปอยากจะนุ่งสีใด หม่สีใดในวันใด
ก็ได้ ซึ่งสิ่งนี้ถือเป็นเรื่องที่ไม่สมควรในสายตาของสาวชาววังอย่างพลอย นอกจากนี้ความเป็นชาววัง
ยังเป็นการแสดงถึงความเหนือกว่าทางชนชั้น ในแง่ที่ว่าราชสำนักจะเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง
เรื่องต่าง ๆ ก่อนพวกชาวบ้านดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อภาพลักษณ์ของผู้หญิงชั้นสูง

...แต่ก่อนนี้ไม่ว่าอะไรก็ออกมาจากข้างในวังทั้งนั้น ไม่ว่าจะแต่งเนื้อแต่งตัว
น้ำอบ ของกินของเล่น ในวังเริ่มก่อนแล้วข้างนอกก็ตามอย่าง เมื่อเราเป็นสาว ๆ
มักจะทำอะไรก่อนคนอื่นเสมอ ของใช้เราก็มียุใหม่ ๆ ก่อนคนข้างนอก เสื้อผ้าเครื่อง
แต่งกายแบบไหน ๆ เราก็มีก่อน แล้วข้างนอกถึงค่อย ๆ ตามไปจนใช้เหมือนกัน
ทั่วไปหมด แต่เดี๋ยวนี้ฉันไม่รู้ว่าเขาไปเริ่มแบบแผนกันที่ไหน จะดูใครเป็นแบบอย่าง
ก็หาดูไม่ได้... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2496, น. 843)

ข้างหลังภาพ-เนื่องจากม.ร.ว.กิริติเป็นบุตรสาวของเจ้านายสมัยเก่าแม้ตัวเธอจะเกิดภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วแต่เธอก็ยังคงถูกเลี้ยงดูแบบจารีตเดิมอยู่ เห็นได้จากการที่บิดาให้เธอออกจากการเรียนหนังสือที่โรงเรียนเมื่อเริ่มโตเป็นสาว แล้วจ้างครูฝรั่งให้มาสอนหนังสือที่บ้านแทน เป็นการตีกรอบพื้นที่ให้เธออยู่แต่ในบ้าน ไม่ได้ใช้ชีวิตภายนอกเช่นหญิงสาวทั่วไป หรือการที่เธอถูกส่งตัวไปรับใช้เจ้านายผู้หญิงในวังเพื่อเรียนรู้กิริยามารยาทแบบสตรีชั้นสูงบ้าง สิ่งเหล่านี้ทำให้เธอซึมซับความเป็นกุลสตรีและความคิดแบบจารีตเดิมอยู่

...วงชีวิตในวัยสาวของฉันเป็นวงชีวิตที่แคบมากฉันไม่มีโอกาสที่จะร่ำเร่ริงบันเทิงใจ ในวัยรุ่นสาวของฉัน ดุจเดียวกับสตรีสาวที่เป็นคนธรรมดา สามัญทั่วไป ฉันไม่ได้ตั้งใจจะแยกตัวฉันออกจากท่านสุภาพสตรีเหล่านั้นดอกแต่ความจริงฉันได้ถูกแยกฉันไม่ได้เป็นเจ้าแต่ฉันก็เป็นลูกเจ้า ท่านพ่อของฉันท่านเป็นเจ้านายแท้จริง ในสมัยที่ยังไม่เปลี่ยนการปกครองเมื่อนั้น เธอก็คงจะทราบแล้วว่าเจ้านายท่านเป็นเจ้านายกัน จริง ๆ โดยมากท่านอยู่ของท่านต่างหากในโลกอีกโลกหนึ่ง ท่านพ่อของฉันก็พยายามที่จะให้ตัวฉันและลูก ๆ ของท่านเป็นเจ้านายเช่นเดียวกับองค์ท่าน...

...ฉันอยู่บ้านเรียนหนังสือกับครูหม่อมบ้างบางที่ท่านพ่อก็ส่งฉันไปอยู่รับใช้เจ้านายใหญ่โตองค์หญิงบางองค์ที่เป็นญาติของเรา ฉันใช้ชีวิตในวัยสาวของฉันในทำนองนี้ หลายปีฉันต้องอยู่ในโลกของเจ้านายมานานพอ... (วิมลมาศ ปุจฉากุล, 2542, น. 79)

ส่วนหนึ่งที่ทำให้ม.ร.ว.กิริติ เสียใจและผิดหวังในความรักจนถึงขั้นตรอมใจนั้น อาจเป็นผลจากการได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบสตรีชนชั้นสูงที่ถูกตีกรอบให้อยู่แต่ในโลกของชนชั้นสูง เมื่อเธอต้องเผชิญกับความคิด ความรักและอารมณ์ของคนหนุ่มรุ่นใหม่อ่างนพพร ทำให้เธอไม่เข้าใจในความคิดและการกระทำของชายหนุ่มที่ในภายหลังมุ่งมั่นแต่ในเรื่องหน้าที่การงานจนลืมอารมณ์รักที่เคยเกิดกับเธอที่ญี่ปุ่น ในขณะที่เธอยังยึดถืออุดมคติและคาดหวังถึงความรักในแบบของหญิงสาวชนชั้นสูงอยู่

ภาพสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรม

สี่แผ่นดิน-การเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในหลายประเด็น เช่น ค่านิยมการรักษานวลสงวนตัวของสตรีไทยที่เริ่มหดหายไปเมื่อเทียบกับยุคที่พลอยเป็นสาว การแต่งกายแบบสากลที่เข้ามาแทนที่การแต่งกายแบบไทยเดิม ค่านิยมที่ผู้มีฐานะดินนิยมส่งลูกหลานไปเรียนต่อต่างประเทศด้วยเห็นว่ามีค่ามากกว่าการศึกษาในประเทศไทย

...ผู้หญิงสาว ๆ สมัยใหม่รู้สึกว่าจะเก่งในสายตาของพลอย จะพูดจาสิ่งใดหรือกระทำตนโดยทั่วไป ยิ่งทำให้พลอยเห็นว่าขาดความระมัดระวังโดยเฉพาะในการติดต่อกับผู้ชายแล้ว พลอยก็ยังเห็นว่าปล่อยตัวกันจนเกินควร อย่างในงานฤดูหนาวที่

เดี๋ยวนี้ย้อนมามีที่สวนจิตรลดา พลอยก็เห็นผู้หญิงสาว ๆ เดินเที่ยวกับผู้ชายหนุ่มเป็นกลุ่ม ๆ พุดจาหยอกล้อเล่นอย่างสนุกสนานและไปด้วยกันโดยอิสระเสรี ไม่มีผู้ใหญ่คอยควบคุมอย่างแต่ก่อน... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2544, น. 944)

...นานวันเข้าผ้าชิ้นที่นุ่งนั้นก็เริ่มจะหัดสั้นเข้าตามกระโปรงเหม่ และสั้นขึ้นทุกวัน จนน่ากลัวอันตรายเวลาลุกนั่งในสายตาพลอย ส่วนเสื้อที่นิยมใส่กันก็กลายเป็นฝรั่งจากเมืองนอกแท้ คือ เสื้อไม่มีแขน ไม่มีเอว ปล่อยเป็นรูปทรงกระบอกหลวม ๆ ยาวเลยสะโพกมาเล็กน้อย เมื่อใส่กับผ้าชิ้นที่หัดสั้นไป ก็ทำให้มองเห็นผ้าชิ้นเป็นขอบเหลืออยู่นิดเดียว พลอยพยายามจะดูการแต่งกายแบบนี้ให้เห็นสวยก็ไม่สามารถมองเห็นได้... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2544, น. 843)

ข้างหลังภาพ-ในขณะที่นวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินได้แสดงค่านิยมยกย่องวัฒนธรรมตะวันตกในเรื่องการศึกษาผ่านผู้ที่ไปศึกษาต่างประเทศว่า มักได้รับความเลื่อมใสและได้รับความสำเร็จในหน้าที่การงานมากกว่าผู้ที่ศึกษาในประเทศ ผู้ประพันธ์เรื่องข้างหลังภาพกลับสะท้อนข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

...แม้เมื่อผมได้มาเป็นนักเรียนนอกด้วยตนเองและได้รู้เห็นความเป็นไปของพวกเพื่อนนักเรียนที่นี่ ผมรู้สึกว่าคุณเราได้รับการยกย่องมากเกินไป เรามีโอกาสที่ดีกว่านักศึกษาในบ้านเมืองของเราหน่อยก็ในข้อที่ว่าเราได้มาเห็นแบบอย่างความเป็นไปที่เจริญก้าวหน้าบางอย่างที่ซึ่งในเมืองไทยเราไม่มี แต่ว่าถ้าเราไม่แสวงหาประโยชน์จากโอกาสอันดีนี้ เราก็ไม่มีคุณสมบัติอะไรที่จะรับสมอ้างว่าเราดีกว่าคนอื่น ๆ เลย... เราอยู่กันที่นี่ปราศจากการควบคุมปกครอง คุณหญิงอาจเห็นว่าเรามีทางที่จะพ่ายแพ้ได้ง่าย พวกเราไม่ใช่ว่าจะเอาชนะสิ่งนี้ได้ทุกคนที่ชนะก็มีที่แพ้ก็มาก และถ้าเราแพ้เราจะมีคุณสมบัติอะไรเล่า เรามีสิทธิพิเศษอะไรที่จะไปเดินหน้าเซดเป็นทีว่ามีคุณสมบัติดีกว่าใคร ๆ ในวงสมาคมในเมืองไทย... (ศรีบูรพา, 2503, น. 64)

ในประเด็นเรื่องการศึกษา อาจเป็นด้วยทัศนะของผู้แต่งสี่แผ่นดินคือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่เป็นเหมือนตัวแทนของชนชั้นศักดินาที่เห็นด้วยกับการเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตก และเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง แต่ในขณะเดียวกันการที่ผู้แต่งซึ่งคุ้นเคยและใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับชนบทรอบแบบจารีต ก็ยังคงเห็นความสำคัญของค่านิยมรักนวลสงวนตัวและการแต่งกายแบบเดิมของสตรีไทยอยู่ ในขณะที่ผู้แต่งข้างหลังภาพคือ ศรีบูรพานั้นถือได้ว่าเป็นตัวแทนของคนชนชั้นกลางรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาและด้วยทัศนะของอุดมคติความ

เสมอภาค ท่านจึงคิดเห็นว่า ผู้ที่ผ่านการศึกษาจากต่างประเทศนั้นไม่ได้มีความเหนือกว่าผู้ที่ศึกษาในประเทศไทยเราแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ศรีบูรพา ยังได้นำเสนอแนวคิดที่เห็นว่าความงามแบบไทยนั้นมีใช้เรื่องต่ำต้อยแต่อย่างใด โดยท่านได้ให้เหตุผลในประเด็นของเศรษฐกิจบ้านเมืองเป็นเหตุผลหลักว่า

...เธอไม่ควรคิดว่าการที่เธอเป็นไทย และแต่งตัวตามที่คนไทยเคยแต่งเป็นของน่าอัปอาย เพราะเธอนั้นแหละเป็นฝ่ายถูก เราทุกคนก่อนที่จะทำสิ่งใดลงไปควรคิดถึงเหตุผลเสียก่อน ไม่บังคับควรทำเพื่อเอาอย่างเขา...

...เธอก็คงนึกว่า ทำไมฉันไม่ให้เหตุผลแก่เธอในการที่ฉันไม่ชอบให้คนไทยแต่งฝรั่ง ฉันเองคอยฟังและคอยที่จะเข้าใจเหตุผลของคนที่แต่งฝรั่งอยู่เสมอเหมือนกันแต่เหตุผลเหล่านั้นฟังไม่ขึ้น ส่วนเหตุผลของฉันนั้นเปรียบเหมือนหญ้าปากคอก หากคนอื่นเขามองข้ามไปเสียหมดจึงมองไม่เห็น คิดดูง่าย ๆ เมื่อรายรับในบ้านของเรามีน้อยกว่ารายจ่าย เราไม่มีปัญญาหาเงินเข้าบ้านอย่างน้อยที่สุด เราต้องสงวนเงินที่มีอยู่แล้วมิให้ไหลออกนอกบ้านโดยไม่จำเป็น จึงจะเรียกเราเป็นคนมีความคิด... (ดอกไม้สด, 2544, น. 257)

...ฉันไม่เห็นด้วยกับการที่ผู้หญิงใช้เครื่องวิทยาศาสตร์แต่งหน้า เพราะเป็นการขนเงินออกนอกประเทศ โดยไม่ได้รับประโยชน์ตอบแทนสักนิดอย่างเดียวกับคนไทยจะทิ้งผ้าถุงและผ้าซิ่นไปใช้เครื่องแต่งตัวแบบฝรั่งเหมือนกัน...

...เกือบจะไม่มีอะไรเลย เพราะฉะนั้นส่วนที่เหลืออยู่เราจึงควรรักษาไว้อย่างหวัดขัน ถ้าเราทุกคนจะยกตัวของเรตั้งแต่ท่อนขาขึ้นมาถึงเอวอุทิศให้แก่ชาติเราจะพญงอาชีพรพลเมืองสยามไว้ได้ไม่ใช่เล็กน้อย ถ้าคุณจะได้เคยไปยังหัวเมืองต่าง ๆ และเอาใจใส่สังเกตดูความเป็นอยู่ของพื้นเมืองเหล่านั้นบ้างสักนิดหน่อย คุณจะมองเห็นความจริงเรื่องนี้โดยไม่ต้องฟังคำแนะนำจากใครเลย... (ดอกไม้สด, 2544, น. 418)

เห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจมีส่วนทำให้คนในสังคมเกิดความสำนึกในทัศนคติความงามว่าเป็นเรื่องของความฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ดังนั้นผู้แต่งจึงได้แฝงประเด็นเรื่องเศรษฐกิจบ้านเมืองมาสะท้อนให้เห็นในนวนิยายยุคนี้ อาจด้วยเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สภาพเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในภาวะตกต่ำ ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการใช้อย่างฟุ่มเฟือยในการปรับปรุงประเทศ และความบันเทิงในแผ่นดินรัชกาลก่อนรวมทั้งผลจากสงครามด้วย ทำให้ผู้แต่งมุ่งเน้นในเรื่องความนิยมไทยมากกว่าจะเห็นชอบไปกับการบ้าไหลและวิ่งตามวัฒนธรรมตะวันตกของคนไทยในยุคนั้น

สรุป เราจะพบการเริ่มเคลื่อนที่ในความหมายของคำว่า งามจริต งามใจ จากสาวที่เก็บตัว (Submissive) อยู่ในโอวาทของพ่อแม่มาเป็นสาวที่กล้าแสดงความรู้สึก มีทางเลือกเป็นตัวของตัวเอง หัวใหม่ ไม่ยึดติดชนบประเพณีจนหมดความเป็นตัวเอง ทั้งนี้ถือเป็นความแปลกใหม่ในภาพลักษณ์ของสตรีที่แตกต่างไปจากยุคจารีตเดิมที่สตรีต้องมีความเป็นกุลสตรี ต้องเรียบร้อย สงบเสถียร เชื่อฟังผู้ใหญ่จึงจะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้หญิงดี แต่ในยุคประชาธิปไตยนี้ผู้หญิงที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้หญิงงามจริตและงามใจนั้นไม่ต้องมีความเป็นกุลสตรีอีกต่อไป

นอกจากนี้ วัฒนธรรมตะวันตกยังคงได้รับการยกย่องว่ามีความเหนือกว่าวัฒนธรรมไทยทั้งในเรื่องของงามความรู้ งามประดับ การศึกษาในต่างประเทศ เสื้อผ้า ทรงผมแบบตะวันตก แสดงออกถึงความทันสมัย ทั้งนี้ทั้งนั้น ความงามแบบจารีตเดิมก็ยังคงได้รับการยกย่องอยู่ในบางส่วน จึงอาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงในยุคแรกเริ่มประชาธิปไตยนี้สามารถเลือกที่จะงามได้ในรูปแบบที่ต่างไปจากยุคจารีตประเพณีเดิม

ส่วนที่ 3 ความงามยุคสร้างชาติ (พ.ศ. 2481-2488)

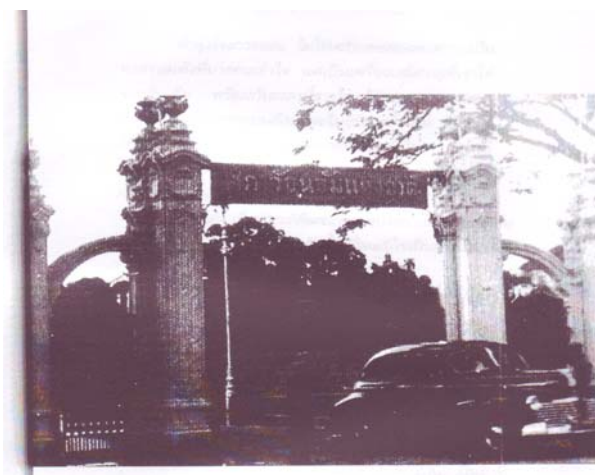
สังคมไทยไม่เคยปล่อยวาทกรรมความงามของผู้หญิงให้อยู่ในการควบคุมดูแลของเธอเองได้จริง ๆ เลย ผู้หญิงมักถูกควบคุมองค์ประกอบความงามด้านรูปร่าง หน้าตา การแต่งกาย ความรู้ การวางตัว มารยาท โดยค่านิยมในสังคมชายเป็นใหญ่มาโดยตลอด แต่การควบคุมร่างกายของผู้หญิงผ่านรัฐโดยการเชื่อมโยงความงามของร่างกายผู้หญิงกับความเป็นชาติ ความเป็นอารยะได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดในขณะที่ยอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 ในขณะนั้นท่านได้มีแนวคิดและความต้องการในการที่จะนำพาประเทศไทยไปสู่ความเป็นอารยะ เป็นประเทศมหาอำนาจ นั่นคือประเทศไทยต้องมีความทันสมัยในทุกด้าน ตั้งแต่การกิน การอยู่ การแต่งกาย มารยาท วัฒนธรรมให้เทียบเท่ากับประเทศมหาอำนาจตะวันตก ในขณะนั้นรัฐจึงมีการออกนโยบายเพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญและให้ความร่วมมือในการที่จะช่วยกันนำพาประเทศไทยไปสู่ความเป็นอารยะด้วยรูปแบบของรฐนิยม¹⁴

¹⁴รฐนิยมเป็นเหมือนคำสั่งของรัฐบาลที่บอกความต้องการว่าจะให้ประชาชนปฏิบัติตนอย่างไร โดยรฐนิยมมีลักษณะเช่นเดียวกับพระราชนิยมในสมัยโบราณ ผิดกันแต่ว่าพระราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว (ก้องสกุล กวินวิกุล, 2545, น. 16)

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 และรูปแบบลัทธิผู้นำ¹⁵ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยในช่วงปี พ.ศ. 2482 ถึง มกราคม พ.ศ. 2485 ได้มีรัฐนิยมออกมาทั้งสิ้น 12 ฉบับ¹⁶ แต่จะมีอยู่ 2 ฉบับที่สัมพันธ์กับร่างกายโดยตรง คือ ฉบับที่ 10 เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย กับฉบับที่ 11 เรื่องกิจประจำวันของคนไทย พร้อมกันนี้รัฐได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้น โดยแยกงานเป็น 5 สำนักคือ สำนักวัฒนธรรมจิตใจ สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม สำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรมและสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ซึ่งรัฐมีเป้าหมายในการสร้างชาติทางวัฒนธรรม คือความพยายามในการยกระดับความเป็นอยู่ของชาวไทยขจัดวิถีชีวิตและค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสม และสร้างวิถีชีวิตค่านิยมใหม่ที่ทำให้สังคมไทยมีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้จะขอกล่าวรายละเอียดการเปลี่ยนแปลงเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับสตรีโดยตรงต่อไป

ภาพที่ 33

ภาพถ่ายสภาวัฒนธรรมที่จัดตั้งขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ที่มา: หลวงวิจิตรวาทการ, น. 163

¹⁵ ลัทธิผู้นำคือการที่รัฐใช้อำนาจเผด็จการโดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้นำในการปลูกฝังให้ประชาชนยึดมั่นในตัวผู้นำเป็นหลัก รัฐจะใช้อำนาจแทรกแซงและครอบงำการดำรงชีวิตของประชาชนในทุกเรื่อง ทั้งชีวิตส่วนตัว ครอบครัว บ้านเรือน เป็นต้น ดังคำกล่าว ที่ว่า ท่านผู้นำไปทางไหน ฉันจะตามไปด้วย (ก้องสกล กวินรวีกุล, 2545, น. 17)

¹⁶ ดูรายละเอียดรัฐนิยมทั้ง 12 ฉบับในภาคผนวก ข

งามแบบอารยะ : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติวัฒนธรรม

สตรีในยุคนี้จะมีรูปแบบความงามที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคสมัยที่ผ่านมา เนื่องจากรัฐมีนโยบายเกี่ยวกับการแต่งกาย การกินอยู่ สถานภาพของสตรี ตามแบบอย่างของตะวันตกให้สตรีไทยประพฤติปฏิบัติตาม ตัวอย่างเช่น การแต่งกายในสมัยก่อนที่ผู้หญิงชาวบ้านนิยมนุ่งผ้าถุง ผ้าซิ่น หรือโจงกระเบน ใส่เสื้อแขนกระบอกหรือผ้าแถบคาดอกนั้น เมื่อมาถึงยุคสร้างชาติการแต่งกายเหล่านี้ถือเป็นการแต่งกายที่ไม่สุภาพ เพราะดูเหมือนร่างกายที่เปล่าเปลือย ไร้วัฒนธรรม ล้าหลัง ในปี พ.ศ. 2485 รัฐจึงต้องพยายามชักชวนให้ประชาชนโดยเฉพาะสตรีให้แต่งกายตาม ระเบียบ คือ สตรีควรสวมหมวก นุ่งกระโปรง สวมเสื้อคลุมไหล่ สวมรองเท้าหุ้มส้นหรือรัดส้น ซึ่งการแต่งกายเหล่านี้เป็นรูปแบบการแต่งกายที่เป็นสากลนิยมมากกว่า (ดูภาพที่ 34) แสดงออกถึงความเป็นอารยะกว่าการแต่งกายแบบเดิมที่สวมเสื้อท่อนบน นุ่งซิ่นหรือโจงกระเบนท่อนล่าง ซึ่งดูเหมือนการปนเปื้อนระหว่างลาวกับฝรั่งที่ท่านให้ความเห็นไว้ว่า

“...เราไม่เอาอย่างเขมรหรือลาวซึ่งนุ่งถุง ก็ควรเปลี่ยนเครื่องแบบไปในทางกระโปรงเสีย ให้เหมือนกับเสื้อ ดีกว่านุ่งโจงกระเบนสวมเสื้อแหล่หม่นดูน่าหัวเราะเป็นอันมากและถ้าจะนุ่งถุงสวมเสื้อแบบแหล่หม่นก็กลายเป็นลาวปนฝรั่งไป... (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2542, น. 104)

เห็นได้ว่าในความคิดของผู้นำในยุคนี้ไทยเรานั้นถือตนว่ามีความยิ่งใหญ่และทันสมัยกว่าประเทศในภูมิภาคเดียวกัน เช่น ลาว เขมร เป็นต้น และความเป็นมหาอำนาจของตะวันตกนับเป็นความศิวิไลซ์ที่ประเทศไทยควรจะเอาเป็นเยี่ยงอย่างให้สมบูรณ์แบบ

ภาพที่ 34

ภาพโฆษณาสนับสนุนให้ประชาชนแต่งกายแบบมีวัฒนธรรม ตามรัฐนิยมฉบับที่ 10

ที่มา : แกมสุข นุ่มนนท์, นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

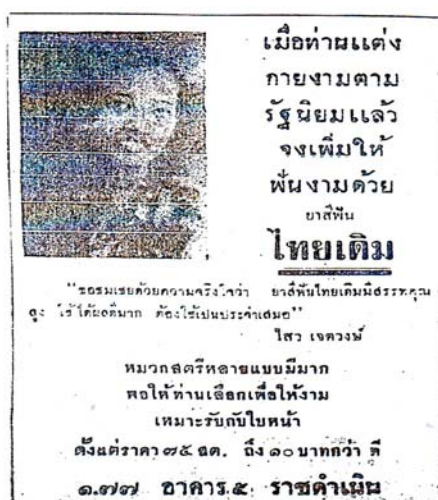
พ.ศ. 2481-2487, 2520, น. 157

ส่วนในเรื่องความสวยงามของร่างกายก็มีจุดเปลี่ยนแปลงหลายเรื่องเช่นกัน จากเดิมที่ผู้หญิงไทยนิยมกินหมากปากแดง ฟันดำ ก็ถูกห้ามให้เลิกกินหมากอีกต่อไปและให้ขัดฟันให้ขาวอีกด้วย โดยรัฐได้ออกประกาศเชิญชวนข้าราชการให้เลิกกินหมากก่อน โดยรัฐใช้วิธีการอธิบายถึงโทษของการกินหมากว่าทำให้เสียบุคลิกภาพ ต้องคอยบ้วนน้ำมากเลอะเทอะ เวลาเคี้ยวหมากเหมือนควายเคี้ยวเอื้อง น้ำหมากอาจกระเด็นเป็นอนุสนทนา คราบน้ำหมากสีแดงที่ปากดูเหมือนคนปากที่มีเลือดติดปากเวลากินเนื้อดิบ ๆ รวมทั้งการให้ความรู้ด้านสุขอนามัยควบคู่กันไปด้วย แต่เนื่องจากคนไทยเรานิยมกินหมากกันมาช้านาน จึงเป็นเรื่องยากที่จะให้เลิกกินหมากกันได้ในเวลาอันรวดเร็ว รัฐจึงต้องมีมาตรการหลายประการในการห้ามกินหมากของคนไทยในยุคนั้น เช่น ห้ามมิให้ประชาชนที่กินหมากเข้าไปติดต่อในสถานที่ราชการทั่วไป (เว้นแต่จำเลยหรือผู้กระทำในคดีหมายที่จับกุมมาหรือบุคคลที่ทางราชการต้องเรียกมา) หรือการห้ามรถโดยสารประจำทางไม่ให้ผู้โดยสารที่กินหมากหรือการสั่งตัดและห้ามปลูกต้นไม้ตามถนน เป็นต้น

สังเกตได้ว่า ในยุคสมัยหนึ่งเมื่อสังคมให้ความสำคัญว่าหญิงสวยต้องมีฟันดำดั้งเดิม ผู้หญิงก็ต้องไปย้อมฟันให้เป็นสีดำเพื่อให้มีความงามตามสังคมยุคนั้น เมื่อมาถึงยุคที่รัฐต้องการเปลี่ยนแปลงประเทศให้มีความศิวิไลซ์ ความงามที่เคยถือว่าเป็นความงามของหญิงสาวในยุคอดีต ก็ถูกมองว่าเป็นความน่าเกลียด ความป่าเถื่อน ผู้หญิงจึงต้องเปลี่ยนแปลงความงามของตนไปตามมาายาคติความงามที่รัฐสร้างและกำหนดไว้ให้ผู้หญิงจึงต้องเลิกกินหมาก ผู้หญิงต้องไปขัดฟันให้ขาวเพื่อให้ตนเองมีความงามที่สอดคล้องกับมาตรฐานความงามที่รัฐ หรือสื่อโฆษณาในยุคนั้นเป็นผู้กำหนดและควบคุม (ดูภาพที่ 35)

ภาพที่ 35

ภาพโฆษณาความงามแบบสมัยใหม่คือ นิยมฟันขาว ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ที่มา: ก้องสกล กวินรวีกุล, “การสร้างร่างกายในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามฯ,” น. 207

เห็นได้ว่า ในยุคนี้อารักขาของประชาชนถูกดึงเข้าไปสัมพันธ์กับความเป็นชาติ โดยรัฐเข้ามาวางระเบียบและกำหนดวินัยผ่านรัฐนิยมทั้ง 12 ฉบับให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่ามีรัฐนิยม 2 ฉบับที่ส่งผลต่อร่างกายในเรื่องการใช้ชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เป็นเหมือนกับการกำหนดพื้นที่สำหรับผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบวินัยกับผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามอย่างชัดเจน เช่น ในเรื่องการห้ามรถโดยสารประจำทางรับผู้ที่ยืนขึ้นรถ หรือการห้ามผู้ยืนขึ้นรถมาติดต่อกับสถานที่ราชการ เป็นต้น นอกจากนี้รัฐนิยมที่ออกมาบังคับใช้ยังมีได้คำนึงถึงความเป็นไปได้ที่ชาวบ้านทั่วไปจะสามารถประพฤติปฏิบัติได้สะดวกหรือไม่ เช่น การบังคับสวมหมวกที่สวมหมวกซึ่งนับเป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำไร่ทำนา เช่นเดียวกับเรื่องการพักผ่อนและรับประทานอาหารให้ตรงเวลาที่สามารถทำได้ยากในหมู่ชาวบ้านที่เป็นผู้ใช้แรงงาน เป็นต้น แม้แต่เรื่องของเครื่องแต่งกายที่แต่เดิมเคยนุ่งโจงกระเบน ให้เปลี่ยนมาเป็นนุ่งกระโปรงก็เป็นเรื่องเดือดร้อนกันไปทั่วสำหรับคนทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเฒ่าคนแก่ ดังบทความที่อ้างถึงในกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2525 น. 18 โดย วิชาภรณ์ แสงมณี ว่า

...คราวนั้นการสวมหมวก แทนที่จะเป็นเครื่องหมายของความเจริญกลายเป็นเครื่องทรมานคนเฒ่าคนแก่ไม่ว่าในเมืองหรือชนบทไป เพราะพวกข้าราชการทำเกินกว่าสั่งหรือจัดการนอกคำสั่งไป ขนาดที่ใครไม่สวมหมวกไปติดต่อราชการไม่เอาทีเดียว ร้อนจนถึงบางคนเวลาไปติดต่ออำเภอไม่มีหมวกจะสวมเอาชนน้ำหรือกะละมังทำเป็นหมวกก็มี... พวกผู้หญิงเล็กนุ่งผ้าโจงกระเบนหันมานุ่งผ้าถุงหรือนุ่งกระโปรงกัน... ที่นี้เมื่อขอร้องไม่ได้ก็เกิดมีการบังคับกัน ใครไม่นุ่งกระโปรงไปติดต่อกับราชการ เช่น อำเภอที่ไม่มีทำอะไรให้ พวกผู้หญิงบ้านนอกก็ต้องจำใจนุ่งกระโปรง แต่ท่านทราบไหมว่าภายในกระโปรงนั้นมีอะไร...ไม่อะไรหรอก นอกจากผ้าโจงกระเบนอีกชั้นหนึ่งเท่านั้นเอง ผมเคยถามพวกนี้ ๆ ว่าทำไมถึงค่อยชอบนุ่งผ้าถุงหรือกระโปรงท่านตอบก็อยากนุ่งเหมือนกัน แต่พอนุ่งเข้าแล้วรู้สึกเหมือนว่าไม่ได้นุ่งเพราะมันเย็น ๆ อย่างไม่บอกไม่ถูก... (ก้องสกล กวินวิฑูล, 2545, น. 163)

ผู้หญิงแบบมหาอำนาจ : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติเพศสภาพ

ในยุค จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีการกำหนดนโยบายที่จะปรับสถานภาพทางสังคมของสตรีให้สูงเท่าเทียมกับผู้ชายในด้านต่าง ๆ เช่น มีการจัดตั้งกองทหารหญิง จัดตั้งโรงเรียนนายร้อยหญิง นายสิบหญิง รวมถึงการออกพระราชบัญญัติคุ้มครองสตรีเพื่อป้องกันการทำร้ายจากสามี เป็นต้น (ดูภาพที่ 36) ภาพความงามที่เข้มแข็งและเท่าเทียมกับผู้ชายในยุคนี้ ถูกนำเสนอ

ผ่านผู้หญิงชั้นสูงของสังคมในที่นี่ได้แก่ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ภริยาจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่นเดียวกับในยุคสมัยที่ผ่านมาคือผู้นำการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามของผู้หญิง มักเริ่มจากสตรีชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่แล้วจึงถ่ายทอดสู่สตรีชั้นกลางและชั้นล่างต่อไป การเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามในยุคนี้ จึงทำให้ผู้หญิงดูเหมือนมีสถานภาพและบทบาทเท่าเทียมกับผู้ชายในทุกด้านทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว คือ ผู้หญิงสามารถเป็นได้ทั้งทหารหญิงที่เข้มแข็ง เช่นเดียวกับผู้ชาย ในขณะที่เดียวกันผู้หญิงก็ได้รับการยกย่องเชิดชูให้เป็นแม่พิมพ์ของชาติที่มีความสำคัญยิ่งกับการสร้างชาติไทย ดังนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ว่า

...หญิงเป็นแม่ของคนไทยทุกคน เพราะเป็นแม่ทุกอย่าง นับตั้งแต่แม่บังเกิดเกล้า ถึงแม่พิมพ์ทุกอย่างของชาติ ใครคนใดจะเป็นนักรับผู้กล้าหาญได้ อยู่ที่แม่สร้าง กำลังใจเข้มแข็งประทับไว้ตั้งแต่ตอนในวงแขนแม่ ใครจะเป็นประกอบกิจการงานได้ดี แม่เป็นผู้สร้างนิสัยไว้แต่กระดูกเลือดเนื้อยังอ่อนฉะนั้นแม่จึงเป็นแม่พิมพ์ให้ชาติ เป็นมหาอำนาจโดยไม่ต้องสงสัยอย่างใดเลย แม่พิมพ์ไม่มี เราก็สร้างชาติไทยเป็นอะไรไม่ได้เลย ... (แถมสุข นุ่มนนท์, 2520, น. 30)

ภาพที่ 36

ภาพถ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นโทท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม

และพันโทหม่อมกอบแก้ว อาภากร กับทหารหญิงชุดแรก

แห่งกองทัพบก พ.ศ. 2486

ที่มา: นันทิรา ขำภิบาล, “นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป.

พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” 2530, น. 242

ภาพผู้หญิงในเครื่องแบบทหารข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้หญิงในยุคสร้างชาตินี้ เนื่องจากในอดีตเครื่องแบบทหารถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สงวนไว้สำหรับเพศชายเท่านั้น แต่ในยุคสร้างชาตินี้เมื่อรัฐต้องการให้ผู้หญิงมีความรู้สึกว่าเขาเองมีสิทธิเท่าเทียมเสมอภาคกับเพศชาย นั่นคือสิ่งใดที่ผู้ชายทำได้ ผู้หญิงก็สามารถทำได้เช่นเดียวกัน เครื่องแบบทหารจึงไม่ได้ถูกจำกัดไว้เฉพาะสำหรับเพศชายเท่านั้น

นอกจากนี้รัฐได้ให้ความสำคัญกับบทบาทความเป็นแม่ คือผู้หญิงต้องมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ เพื่อจะดูแลคนในครอบครัวให้มีสุขภาพสมบูรณ์ดีด้วย เพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงมีความสำคัญในการสร้างพลเมืองที่ดีให้กับชาติ นอกจากนี้ ผู้หญิงยังต้องมีหน้าที่ในการอบรมบุตรธิดาให้มีลักษณะนิสัยที่ดี รวมถึงบุคลิกภาพที่ดี อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างชาติให้ยิ่งใหญ่ในอนาคตอีกด้วย ในการสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจนั้น รัฐได้กำหนดบทบาทให้ผู้ชายมีหน้าที่ในการประกอบอาชีพนอกบ้าน ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยในบ้านเรือน อบรมบุตรธิดา นอกจากนี้ ผู้หญิงยังต้องดูแลรักษาตนเองให้งดงามสมกับเป็นดอกไม้ของชาติอีกด้วย

นอกจากนี้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทนำว่า มาตรฐานความงามบนเวทีการประกวดนางงามเป็นเครื่องสะท้อนถึงความงามในสังคมไทยยุคนั้น ๆ จากยุคแรกที่นางสาวสยามมีรูปร่างเล็กกะทัดรัด บอบบาง แต่บนเวทีการประกวดนางสาวไทยในยุคสมัยของ จอมพล ป. พิบูลสงครามนี้จะเห็นได้ว่านางงามจะเป็นสตรีที่เอวบางร่างน้อยออร่าอ่อนแอ กลับถูกมองว่าเป็นความงามที่บั่นทอนอนาคตของชาติ เพราะในยุคนี้ต้องการพลเมืองที่แข็งแรงเพื่อเป็นกำลังในการพัฒนาชาติ หากผู้หญิงที่เป็นเพศแม่มีร่างกายแบบบาง ย่อมไม่สามารถทำหน้าที่ให้กำเนิดทารกที่สมบูรณ์แข็งแรงได้ ดังนั้นความงามของนางสาวไทยในยุคนี้จึงถูกกำหนดมาตรฐานเรือนร่างในเรื่องของความสูง น้ำหนัก รอบอก รอบเอว รอบสะโพก รอบคอ รอบน่องไว้อย่างชัดเจน ดังที่ นพ.ยงค์ ชูติมา เขียนไว้ว่า

...ไทยอารยะในสมัยปัจจุบันไม่นิยมผู้ที่อ่อนแอออร่า เราต้องการคนงามที่แข็งแรง สุขภาพมั่นคง... งานประกวดนางงามของประเทศไทยนั้น ทางเราได้จัดให้มีการจัดสัดส่วนของร่างกายเป็นเครื่องประกอบพิจารณาด้วย ส่วนสัดส่วนร่างกายนี้ควรเป็นส่วนสัดส่วนที่เข้ามาตรฐานกัน เช่น ผู้ที่สูง 160 เซนติเมตร ก็ควรมีน้ำหนักประมาณ 55 กิโลกรัม รอบอกประมาณ 83 เซนติเมตร รอบเอว 64 เซนติเมตร รอบสะโพก 87 เซนติเมตร มาตรฐานนี้เป็นมาตรฐานของสตรีตามหลักสากลนิยม แต่สำหรับสตรีไทยซึ่งธรรมชาติได้สร้างมาให้เล็กกว่า บางกว่าและถูกชนบประเพณีรังรัดเอาไว้ เช่นนี้ ก็ควรจะลดมาตรฐานอันนี้ลงได้บ้างแต่ต้องไม่ห่างไกลกันนัก แต่ส่วนลดอันนี้หากชาวไทยทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านผู้เฒ่า ผู้แก่จะได้ช่วยเป็นหัวเรี่ยวหัว

แรงให้บุตรหลานของท่านได้บริโภคอาหาร และบริหารร่างกายให้ต้องตามสุข
ลักษณะมาตั้งแต่เล็กแล้วก็เชื่อได้ว่าเรือนร่างของสตรีไทย จะเทียบกับมาตรฐาน
สากลได้ในเวลาอันไม่ช้านัก... (ก้องสกล กวินวิจิตร, 2545, น. 113)

...ความงามตามอุดมคติโบราณอันนี้ เป็นความงามที่บันทึกนาคตของชาติ
อย่างใหญ่หลวง ลองคิดดูที่ท่านในเมื่อเจานิยมความบอบบางและหญิงไทยถูกเพาะ
ให้เกิดความอ่อนแอบอบบางขึ้นเช่นนี้ ผลลัพธ์ก็คือสตรีของชาติจะเป็นผู้ไม่
สมบูรณ์จะเป็นคนอ่อนแอ เมื่อเป็นเช่นนี้ภาระอันหนักที่เธอจะได้รับในวันข้างหน้า
คือ หน้าที่ในการครองเรือนและหน้าที่ของการเป็นมารดาทารกจะสมบูรณ์ได้อย่างไร
ทารกที่มารดาอ่อนแอจะเป็นผู้สมบูรณ์แข็งแรงนั้นหาได้ยากนัก เท่าที่ได้กล่าวมานี้
สรุปรวมความได้ว่า อุดมคติในความงามของสาวไทยในสมัยอารยะนี้ ต้องเป็น
ความงามตามสัญลักษณ์เข้ามาตรฐานแผนปัจจุบันโดยแท้จริง (ก้องสกล กวินวิภูฏ,
2545, น. 114)

ภาพที่ 37

ภาพโฆษณาที่บรรยายถึงร่างกายที่สวยงามคือร่างกายที่อ้วนท้วน

จึงได้ออกระเบียบการแต่งกายเพื่อจัดระเบียบการแต่งกายของผู้หญิงให้มีมาตรฐานเดียวกัน ชื่อหนังสือ คำแนะนำเรื่องการแต่งกายสตรีไทย¹⁷ ตัวอย่างตอนหนึ่งที่กล่าวถึงความสำคัญของการแต่งกายของผู้หญิงไว้ว่า

...โบราณว่าไถ่งามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง ที่ว่าคนงามเพราะแต่ง จะหมายความว่าแต่เพียงว่ามีอะไรก็เอามาแต่ง หรือเห็นอะไรสวยงามก็เอามาแต่งแล้วจะดู งามไปหมดหาใช่เช่นนั้นไม่ที่จะจัดว่างามเพราะแต่งได้หมายความว่าต้องแต่งให้ถูกกาลเทศะ ถูกลักษณะและรูปร่างของตน การแต่งนั้นจึงจะดูงามและเป็นที่ยอมรับตาไม่มากไปน้อยไปไม่บั่นทอนความงามตามธรรมชาติที่มีอยู่แล้วให้เสียไปยิ่งไปกว่านั้นยังจะช่วยแก้ไขความบกพร่องของธรรมชาติให้ดียิ่งขึ้นอีกด้วยการรู้จักการแต่งกายเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของหญิง ฉะนั้นจึงเป็นของจำเป็นที่หญิงทุกคนควรสนใจ ผู้ที่แต่งกายได้งามไม่จำเป็นจะต้องมีรูปร่างดีหรือมีหน้าตาสวยเสมอไป ผู้ที่มีหน้าตาไม่สวย แต่หากรู้จักศิลปะในการแต่งกายให้เหมาะสมประกอบกับความงามสง่าและความมีมนานที่มีอยู่ในตัวของผู้นั้น เสื้อผ้าที่ใส่นั้นก็จะแสดงประโยชน์ส่งเสริมความงามให้แก่ผู้ใส่อย่างเต็มที่ จนผู้ที่ได้พบเห็นต้องมองแล้วมองเล่าด้วยความชื่นชม ...

สรุปได้ว่าผู้หญิงในยุคนี้ถูกรัฐกำหนดมาตรฐานความงามไว้ทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติ และมีหน้าที่รับผิดชอบทั้งงานในระดับครอบครัวคืองานบ้าน ในระดับชาติคือเป็นกำลังสำคัญในการผลิตพลเมืองที่มีคุณภาพและสามารถเคียงข้างสามีในการออกงานสังคมได้ด้วย นับเป็นการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามในอีกยุคหนึ่ง

หลังรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แพ้เสียงในสภา ทำให้เกิดการเปลี่ยนผู้นำรัฐบาลมาเป็นนายควง อภัยวงศ์ ในปี พ.ศ. 2487 หลังจากนั้นประชาชนสามารถประพฤติปฏิบัติตัวตามสิทธิเสรีภาพอันชอบธรรมภายใต้กฎหมายตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง รัฐไม่ได้บังคับให้ปฏิบัติตามรัฐนิยมอย่างรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามอีกต่อไป

โฆษณากับความงาม

ดังที่กล่าวในหัวข้อที่ผ่านมาว่าการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามของผู้หญิงในสังคมไทยที่เปิดรับความงามแบบวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาแทนที่ความงามแบบวัฒนธรรมไทยนั้น มักจะเริ่มจากกลุ่มสตรีชั้นสูงที่ถือได้ว่าเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามในด้านต่าง ๆ แม้ว่าแท้จริงแล้วการเปลี่ยนแปลงนั้นมักถูกควบคุมและกำหนดโดยสังคมและรัฐอีกทอดหนึ่งก็ตาม การถ่ายทอดการเปลี่ยนแปลงจากสตรีชนชั้นสูงสู่สตรีชนชั้นกลางมาสู่สตรีชนชั้นล่าง ที่มีการลอก

¹⁷ ดูตัวอย่างหนังสือคำแนะนำเกี่ยวกับการแต่งกายของสตรีไทยใน ภาคผนวก ค

เลียนแบบวาทกรรมความงามของชนชั้นสูงกว่า เพื่อให้มีความงามในแบบที่ใกล้เคียงกับความงามแบบชนชั้นสูงนั่นเอง แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปในศตวรรษที่ 24 (ราวปี พ.ศ. 2467) และความเจริญก้าวหน้าทางการค้ากับประเทศทางตะวันตกของไทยในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ทำให้เกิดการนำเข้าของสินค้าจากประเทศตะวันตก ประกอบกับการนำเสนอของสื่อในยุคนั้น คือ หนังสือพิมพ์ได้ทำการชักชวนโฆษณาสินค้าทำให้น่าสนใจมากขึ้น ก่อให้เกิดการบริโภคสินค้าจากประเทศตะวันตกกันอย่างกว้างขวางในหมู่สตรีชั้นสูง และชั้นกลางเช่นเดียวกับเครื่องประดับตกแต่งราคาแพงหรือเสื้อผ้าที่ตัดเย็บจากเนื้อผ้าอย่างดีของสตรีในยุคจารีตการบริโภคสินค้าจากต่างประเทศในยุคศิวิไลซ์นี้ก็สามารถใช้เป็นเครื่องแสดงฐานะความมั่งคั่งของบุคคล จึงทำให้ผู้คนเกิดความนิยมซื้อเสื้อผ้า เครื่องประดับและสินค้าบริโภคอื่น ๆ จากห้างฝรั่งอย่างมากมาย นอกจากความนิยมการซื้อของจากห้างฝรั่งเพราะว่าเป็นการแสดงออกถึงความมั่งคั่งและทันสมัยแล้ว ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ห้างฝรั่งได้รับความนิยมคือการที่ห้างฝรั่งจะทำการขายสินค้าให้ลูกค้าบางรายโดยไม่เรียกเก็บเงินในทันที แต่จะเรียกเก็บเงินเป็นก้อนเมื่อมียอดซื้อมากระดับหนึ่งจึงทำการส่งใบเสร็จไปเรียกเก็บเสียทีหนึ่ง ดังตอนหนึ่งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเล่าไว้ในหนังสือพระประวัติตรัสเล่า ว่า

...จะตัดเสื้อตามร้านแจ็ก ก็เป็นของที่เรียกว่าไม่ได้แก่ ตัว ผ่าก็เป็นของมีดื่น สวมอายุเขา ตัดที่ห้างฝรั่งเสียเงินมากกว่า จึงเป็นการที่ปรารณาก่อนโดยความเต็มใจ เครื่องใช้เครื่องแต่งเรือนตามร้านแขก มีศรีผู้ของห้างไม่ได้ ทั้งไม่พอใจเข้าร้านแขก เห็นเสียศรี ทั้งเขาเรียกเงินสดด้วย ชื่อของห้างไปเองก็ได้ เขาต้อนรับขับสู้เขาไว้หน้าไม่ต้องซื้อเงินสด เป็นแต่เขาจดบัญชีและให้ลงชื่อไว้ก็พอ ต่อเมื่อมากเข้าจึงส่งใบเสร็จมาเก็บเงินเป็นคราว ๆ ของที่ขายนั้นเป็นของประณีตออกหน้าได้ที่มีของร้านแขกเหมือนก็ยังมีศรีว่าเป็นของห้าง ด้วยการณดังนี้ห้างจึงเป็นที่โคจรของเราเห็นอะไรเข้าช่างอยากได้ไปทั้งนั้น ชื่อเชื่อเหมือนได้เปล่าจะต่อราคาก็เป็นเสียภูมิฐาน ดูเป็นคนปอนไป ... (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2467, น. 26)

นี่คือบันทึกของท่านในช่วงปี พ.ศ. 2416 เห็นได้ว่าความเป็นตะวันตกถูกยกย่องเชิดชูให้เหนือกว่าความเป็นตะวันออก การซื้อข้าวของเครื่องใช้จากห้างฝรั่งจึงดูเป็นที่เชิดหน้าชูตาของผู้ซื้อ รวมทั้งการที่ห้างฝรั่งไม่ต้องเก็บเงินสดในการซื้อแต่ละครั้ง ดูเหมือนเป็นการแสดงความเป็นคนมีเครดิตแก่ตัวผู้ซื้ออีกด้วย จากสภาพการณ์เช่นนี้ถึงกับมีข่าวในยุคนั้นว่ามีหม่อมเจ้าหญิงบางพระองค์ขายตัวเป็นทาสหรือแต่งงานกับสามัญชนเหตุเพราะใช้จ่ายฟุ่มเฟือยจนไม่มีเงินมาชำระหนี้ จะเห็นได้ว่า สภาพาสที่ประชาชนผู้บริโภคต้องประสบปัญหาเรื่องการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินฐานะของ

ตนเอง และไม่สามารถควบคุมความต้องการที่เกิดจากการยั่วของผู้ขายและสื่อโฆษณาที่ชักจูงโน้มน้าวให้เกิดความต้องการบริโภคสินค้าไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เปรียบไปก็คล้ายกับภาวะปัญหาหนี้สินบัตรเครดิตในปัจจุบันนั่นเอง

เมื่อถึงยุครัชกาลที่ 6 และ รัชกาลที่ 7 ของกรุงรัตนโกสินทร์นี้เริ่มมีการโฆษณาสินค้าทางสื่อหนังสือพิมพ์อย่างครึกโครม สินค้าที่โฆษณามีทั้งโฆษณาขายสินค้าของห้างฝรั่งและร้านค้าของคนไทย จุดที่น่าสนใจก็คือมีภาพโฆษณาหลายชิ้นที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมความงามของสตรีในยุคนี้ที่สามารถสะท้อนค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมไทย จากค่านิยมแบบไทยกลายเป็นค่านิยมแบบสากลมากขึ้น ตัวอย่างเช่น

- ภาพโฆษณาขายสบู่น้ำหอม ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมล์ (รายวัน) วันอังคารที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2461 จากเดิมที่สตรีใช้ เครื่องประตันทนผิวและเสริมความงามที่ทำได้เองในครัวเรือน มาในยุคนี้สตรีสามารถซื้อเครื่องประตันทนผิวได้จากห้างฝรั่งที่ทันสมัยได้แล้ว ในอีกนัยยะหนึ่งแสดงถึงการเริ่มต้นของระบบบริโภคนิยม ที่มุ่งหวังให้ ผู้คนเกิดการซื้อมากกว่าการผลิตใช้เอง อย่างไรก็ตามก็เห็นว่าภาพ หญิงสาวในโฆษณาสบู่น้ำหอม ยังคงแต่งกายด้วยเสื้อผ้าแบบเดิม อยู่คือผ้าแถบกับโจงกระเบน ไม่สวมรองเท้า

ภาพที่ 39

ภาพโฆษณาในหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมล์ (รายวัน) วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2461

ที่มา: เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, น. 110, 155

- ภาพโฆษณาบุหรี่ปราณี ในหนังสือพิมพ์ข่าวภาพยนตร์ (รายวัน) วันศุกร์ที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2468 ภาพโฆษณาเป็นรูปสุภาพสตรี สองคนในชุดสมัยนิยมในยุคนั้นคือนุ่งซิ่นและกระโปรง สวมเสื้อแขน กุด มีเครื่องประดับคาดศีรษะไว้ผมดัดและผมบ๊อบ สวมรองเท้า ความงามของผู้หญิงในโฆษณานี้ไม่ใช่ภาพความงามของผู้หญิงไทยที่เราเคยเห็นในยุคจารีตอีกต่อไป การแต่งกาย ทรงผมและท่าทางที่ ถิ่นบุรีในมือแสดงถึงความทันสมัยแบบตะวันตก

ภาพที่ 40

ภาพโฆษณาในหนังสือพิมพ์ข่าวภาพยนตร์ (รายวัน)

วันศุกร์ที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2468

ที่มา: เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, น. 110, 147

- ภาพโฆษณาสถานรักษาพยาบาลในหนังสือพิมพ์ประมวลภาพปีที่ 1 ฉบับที่ 5 วันพุธที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2478 ภาพโฆษณาเป็นสุภาพสตรีสองคนที่แสดงออกถึงการแต่งกาย และทรงผมที่เป็นสมัยนิยม ในยุคนี คือ สวมเสื้อไม่มีแขนและไว้ผมดัดลอนแบบผู้หญิงตะวันตก ซึ่งไม่ต่างกับแฟชั่นทางยุโรปในศตวรรษที่ 20 และสังเกตได้ว่าการบ่งบอกราคาขายในภาพโฆษณาไว้ว่า ราคาเข็มละหนึ่งบาทและสอง บาทเหมือนจะเป็นเน้นย้ำว่าราคาไม่แพงสำหรับการซื้อมาบริโภค

ภาพที่ 41

ภาพโฆษณาสถานรักษาพยาบาลในหนังสือพิมพ์ประมวลภาพ

ปีที่ 1 ฉบับที่ 5 วันพุธที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2478

ที่มา: เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, น. 110, 170

- ภาพโฆษณาร้านดัดผมในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง (รายวัน) ฉบับวันอังคารที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2470 และวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2470 มีการบรรยายสรรพคุณของร้านดัดผมในยุคนี ที่แสดงออกถึงการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างชัดเจน ในภาพโฆษณาร้านดัดผมเต่าทองหน้าตา ของหญิงสาวในภาพโฆษณามีหน้าตาละม้ายคล้ายดาราฝรั่งใส่เครื่องประดับตุ้มหูแบบฝรั่ง ส่วนใน ภาพโฆษณาร้านดัดผมเกษ กานดาที่บรรยายว่ามีฝีมือไม่แพ้ชาวต่างประเทศ และเป็นที่ยอมรับของ สุภาพสตรีชั้นสูง การบรรยายสรรพคุณในโฆษณานี้แสดงถึงการเชื่อมโยงและอ้างอิงถึงความเป็น ต่างประเทศ กับการเป็นคนชนชั้นสูงคือ ถ้าคุณอยากดูดีเหมือนสุภาพสตรีชั้นสูง คุณก็สามารถ ทำได้ด้วยฝีมือและคุณภาพที่ดีแบบตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการเน้นที่ราคาว่ามีราคาเพียงห้าสิบบ สตางค์เท่านั้น เมื่อเทียบกับราคายาเคมีละหนึ่งบาทกับสองบาทข้างต้น นับว่าเป็นจำนวนเงินที่ไม่ มากเพื่อแลกกับความสวย ความเป็นสุภาพสตรีชั้นสูง ความทันสมัยที่ได้รับ

ภาพที่ 42

ภาพโฆษณาร้านตัดผมเต่าทองและร้านเสริมสวยเกษกานดาในหนังสือพิมพ์

ศรีกรุง (รายวัน) ฉบับวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2470

และวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2470

ที่มา: เอนก นาวิกมูล, การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์, น. 110, 167

เห็นได้ว่าความงามแบบตะวันตกได้ถูกนำมาถ่ายทอดให้ดูเป็นต้นแบบความงามของสตรีในยุคศิวิไลซ์นี้ ผู้ผลิต เจ้าของสินค้าต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวาทกรรมความงามในกลุ่มสตรีชนชั้นกลางถึงชนชั้นล่าง ไม่ได้มุ่งหวังที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มสตรีชนชั้นสูงเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการโฆษณาผ่านสื่อเหล่านี้ถือเป็นการนำเสนอสินค้าและบริการสู่คนทั่วไปของสังคม นอกจากนี้เราจะพบว่า การเริ่มของวัฒนธรรมบริโภคนิยมในแง่ของการโฆษณาได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการนำเสนอสรรพคุณของสินค้าและบริการในสังคมไทยตั้งแต่ยุคสมัยนี้ นั่นคือหากผู้ผลิตเจ้าของสินค้าต้องการให้ประชาชนรับรู้ถึงเรื่องใด ๆ ก็สามารถนำเสนอสินค้าและบริการด้วยการโฆษณาผ่านสื่อดังกล่าวได้โดยสื่อที่มีในยุคนั้นคือสื่อหนังสือพิมพ์และสื่อวิทยุ จนกระทั่งในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองและหลังสงครามโลกครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2488 ที่เริ่มมีการโฆษณาทางนิตยสารเรายังพบว่า ถ้อยคำที่ใช้บรรยายโฆษณาเกี่ยวกับลักษณะของผู้หญิงนั้นกลับมีความแตกต่างกันพอสมควร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้ถือเป็นช่วงเริ่มต้นของวัฒนธรรมบริโภคนิยมและความงามแบบตะวันตกเริ่มเป็นที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางแล้ว ตัวอย่างการบรรยายเปรียบเทียบดังตารางที่ 1 นี้ (วัลลิกา ชูมาคม, 2546)

ตารางที่ 1

แสดงถ้อยคำที่ใช้บรรยายลักษณะผู้หญิงในโฆษณาช่วง พ.ศ. 2475-2519

เรื่องที่บรรยาย	ช่วง พ.ศ. 2475- 2492	ช่วง พ.ศ. 2493-2519
ผิวพรรณ	ผุดผ่องมีน้ำมีนวล ละเอียดย เกลี้ยงเกลา เปล่งปลั่ง อ่อนนุ่ม	มีเรื่องความขาวเพิ่มขึ้น เช่น ขาวเกลี้ยงเกลา ขาวผ่อง ขาวนวล ขาวนุ่มเนียนละมุน
ใบหน้า	คิ้วโก่งงาม นัยน์ตาทหวาน ริมฝีปากเปล่งปลั่ง	เพิ่มรายละเอียดของขนตามากขึ้น เช่น ขนตา งามงอนอ่อนช้อย ขนตาเข้มเป็นมัน ดวงตาชวนพิศ ชวนฝัน วาววาม ใสแจ้ว
เส้นผม	ดกดำเป็นมัน เป็นลอน	เน้นที่ความเงางาม สลวย
รูปร่าง	อ้วนท้วน	ทรวงอกเต่งตึง สวยสมส่วน หน้าท้องเรียบตึง
กลิ่น	ไม่มีการโฆษณา	หอมชื่นใจ หอมซึ่งตรึงใจ หอมซึ่ง
ความอ่อนวัย	ไม่มีการโฆษณา	สาวเสมอ อ่อนกว่าวัย สาวสวยสมสาว สาวคราวแรกรุ่ง

การบรรยายข้างต้น แสดงค่านิยมความงามของสตรีที่เปลี่ยนไปในช่วงระยะเวลาที่ต่างกัน เรื่องกลิ่นและความอ่อนวัยไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ในการโฆษณาในช่วงก่อนสงครามโลก จนเมื่อวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่แพร่ขยายมากขึ้น เรื่องของกลิ่นและความอ่อนวัยจึงเริ่มถูกนำขึ้นมาให้ความสำคัญ ปลุกเร้าผู้หญิงให้หันมาสนใจเรื่องกลิ่นและความอ่อนวัยของตนเองด้วย เช่นเดียวกับเรื่องของผิวพรรณในช่วงหลังสงครามโลก การโฆษณาเริ่มให้ความสำคัญกับความขาวของผิวพรรณเพิ่มขึ้นมา ผู้หญิงไม่ใช่มีแค่ผิวพรรณที่เกลี้ยงเกลาเท่านั้นแต่ต้องมีความขาวด้วย อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้ยังถือเป็นช่วงแรกที่ผู้หญิงถูกเร้าให้บริโภคและสนใจกับความงาม รูปร่าง หน้าตาของตนเองเท่านั้น เพราะในช่วงหลังสงครามโลกต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ผู้หญิงเราต้องเผชิญและรับมือกับการตอกย้ำเรื่องวาทกรรมความงามของตนเองอย่างมากมาย และมีความแตกต่างกันไปในรูปแบบต่าง ๆ

เนื่องจากความก้าวหน้าของระบบการผลิตในรูปแบบอุตสาหกรรมของระบบทุนนิยมก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องของปริมาณสินค้าและบริการที่ออกมาในตลาดเป็นจำนวนมากเกินกว่าความต้องการของผู้บริโภค และจากมาตรฐานการผลิตในระบบอุตสาหกรรมที่ทำให้สินค้าที่ผลิตได้มีรูปแบบเหมือนกัน ดังนั้นผู้ผลิตจึงต้องคิดค้นหากลไกที่จะทำให้ผู้บริโภคเกิดการบริโภคสินค้าและ

บริการส่วนเกินในตลาดให้หมดไป ในขณะที่เดียวกันก็ต้องพยายามสร้างความแตกต่างให้กับสินค้าและบริการของตนเองด้วย วิธีหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เป็นกลไกในการกระตุ้นความต้องการของผู้บริโภคก็คือ การโฆษณา ที่จะช่วยสร้างความต้องการสร้างคุณค่า สร้างความแตกต่างให้กับทั้งตัวสินค้าและผู้บริโภคสินค้าด้วย กล่าวคือ การโฆษณาจะช่วยกระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการใช้สินค้าและบริการด้วยการสร้างคุณค่าในตัวเองเพื่อให้ผู้บริโภคเห็นถึงความแตกต่างเมื่อเลือกใช้สินค้าและบริการนั้น ๆ และสิ่งสำคัญคือเป็นความแตกต่างที่เหนือกว่าคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ใช้ จะเห็นได้ว่าจากเดิมที่ผู้ผลิตมีหน้าที่เพียงผลิตสินค้าหรือบริการที่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ในปัจจุบันผู้ผลิตมีหน้าที่กระตุ้น เร่งเร้า ให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการในการที่จะเลือกบริโภคสินค้าและบริการของตน นอกจากนี้รูปแบบของการโฆษณาก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยจากเดิมที่การโฆษณาทำหน้าที่เพียงบรรยายสรรพคุณของสินค้าหรือบริการแบบตรงไปตรงมา ในปัจจุบันการโฆษณาจะต้องสื่อสารถึงคุณสมบัติที่เกินจริงมากขึ้น เพื่อให้ผู้บริโภคเกิดจินตนาการตามตัวสินค้าและบริการนั้น ๆ และนำไปสู่การตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการมาบริโภคในที่สุด

การศึกษาในบทนี้ได้นำท่านมาจากยุคราชสมัยรัชกาลที่ 5 ยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จนถึงยุคที่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2488 อันก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของโลกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งภาวะหลังสงครามนี้ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ส่งผลต่อวาทกรรมความงามของสตรีไทย ให้แตกต่างไปจากวาทกรรมความงามในยุคศิริไลซ์นี้ เพราะในขณะที่ประเทศทั่วโลกอยู่ในภาวะสงครามโลกนั้น การใช้ชีวิตของผู้คนในสังคมย่อมมีแต่ความแร้นแค้น ต้องประหยัดมัธยัสถ์ เรื่องของความสวยงาม การแต่งตัว แต่งหน้าของผู้หญิงจึงดูเหมือนเป็นเรื่องสิ้นเปลืองทำให้ความงามของผู้หญิงในช่วงสงครามต้องถูกปิดกั้นไปโดยปริยาย ดังนั้นเมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลง ความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการวาทกรรม ความงามของผู้หญิงทั่วโลกจึงเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคศิริไลซ์นี้อย่างสิ้นเชิงดังจะกล่าวในบทต่อไป